

บทที่ 6

แบบเรียนในยุคของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และจอมพลถนอม กิตติขจร

(พุทธศักราช 2501-2516)

สภาพทางการเมืองและการศึกษาของไทยในระหว่าง พุทธศักราช 2488 ถึง 2491 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่แนวคิดของคณะราษฎรกลับมามีบทบาททางการเมืองได้อีกครั้งนั้น นอกจากจะเป็นยุคแห่งความเฟื่องฟูของระบอบประชาธิปไตยไปทั่วโลกอันเนื่องมาจากชัยชนะหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งเป็นการต่อสู้กันเชิงอุดมการณ์ทางการเมืองระหว่างระบอบประชาธิปไตยแบบเสรีนิยมกับเผด็จการเบ็ดเสร็จแบบฟาสซิสต์แล้ว ขณะเดียวกันในยุคดังกล่าวประเทศไทยกลับจำต้องประสบกับปัญหาความขาดแคลนทุนทรัพย์ทางการศึกษาและสถานที่ใช้ประกอบในการเรียนการสอน ด้วยเหตุที่ปัจจัยต่างๆ ทั้งหลายได้ถูกทำลายไปเป็นจำนวนมากในระหว่างช่วงสงครามโลก ดังนั้นเมื่อศึกษาถึงเนื้อหาและรูปลักษณะของแบบเรียนไทย ณ ช่วงเวลาดังกล่าวนี้จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าไม่ได้รับการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงให้สอดคล้องทันต่อสภาวะเหตุการณ์ทางสังคม หรือสามารถสะท้อนสภาพความตื่นตัวทางการเมืองของผู้นำประเทศในระบอบประชาธิปไตยแบบเสรีนิยมได้เท่าใดนัก

อย่างไรก็ดี ในปี พ.ศ. 2502 เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ได้กลายเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในฐานะผู้นำประเทศ นโยบายทางการศึกษาก็ยังคงเป็นนโยบายหลักที่รัฐบาลให้ความสนใจเป็นลำดับแรกๆ โดยจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า เนื้อหาของแบบเรียนประเภทต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แบบเรียนเรื่อง “พลเมืองดี” นั้นได้รับการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงให้สอดคล้องต่อนโยบายของประเทศและความต้องการของรัฐบาลด้วยกันหลากหลายประการ อาทิเช่น มีการให้รายละเอียดในแบบเรียนเรื่อง อำนาจพิเศษของนายกรัฐมนตรี และการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาของรัฐธรรมนูญเพื่อความเหมาะสมกับเหตุการณ์และกาลสมัย อีกทั้งเน้นให้ประชาชนนั้นเข้าใจถึงความจำเป็นที่รัฐจะต้องใช้รัฐธรรมนูญ มาตรา 17 เป็นหลักการตามกฎหมายเพื่อการบริหารประเทศ รวมทั้งจัดให้มีการยกเลิกแบบเรียนซึ่งเคยตีพิมพ์ในสมัยของจอมพล ป. พิบูลสงครามซึ่งมีการกำกับคำประกาศอนุญาตตีพิมพ์ที่ปกหลังของแบบเรียนตามที่กระทรวงศึกษาธิการให้การยอมรับต่างๆ เหล่านี้ เป็นต้น

วิทยานิพนธ์นี้ ไม่ได้มี วัตถุประสงค์หลักที่จะตัดสินว่า ผู้นำฝ่ายทหาร อันได้แก่ จอมพล ป. พิบูลสงคราม จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จอมพลถนอม กิตติขจร นั้น “ผิด หรือ ถูก/ ดี หรือ ไม่ดี”

อย่างไรในด้านการบริหารประเทศ เพียงแต่ต้องการชี้ให้เห็นว่า รัฐบาลซึ่งมีผู้นำที่โน้มเอียงไปในทางเผด็จการทางทหารเช่นนี้ได้ใช้เนื้อหาทางการศึกษาเป็นเครื่องมือในการขัดเกลาคความคิดทางการเมืองของนักเรียน นักศึกษา และประชาชนในยุคนั้นๆ อย่างไรบ้างเท่านั้น ทั้งนี้ จะเห็นได้อย่างชัดเจนในบทนี้ว่า รัฐบาลโดยการนำของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์นั้น ได้ให้ความสนใจกับนโยบายทางการศึกษาเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการปรับปรุงแบบเรียนและตำราที่ใช้ประกอบการเรียนการสอนซึ่งรวมไปถึงเนื้อหาของแบบเรียนที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 และระบอบประชาธิปไตยอีกด้วย ประเด็นที่น่าสนใจในบทนี้ เกี่ยวข้องกับการลดระดับความสำคัญของคณะราษฎรในฐานะ “ผู้เสียสละเลือดเนื้อ” เพื่อให้ได้มาซึ่งระบอบประชาธิปไตย และการเพิ่มรายละเอียดในส่วนที่เกี่ยวข้องกับรัฐธรรมนูญ ซึ่งจะเห็นได้อย่างเด่นชัดว่า รัฐบาลภายใต้การนำของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และผู้สืบทอดอำนาจ หรือ จอมพลถนอม กิตติขจรนี้ได้มุ่งเน้นสาระของรัฐธรรมนูญ และมาตรา 17 เป็นหลักการสำคัญทางการศึกษา ซึ่งสามารถศึกษาได้ในหัวข้อต่างๆ ทั้ง 3 ประเด็น ได้แก่

1. **บริบททางการเมืองและการศึกษาเชิงเปรียบเทียบระหว่างปี พ.ศ. 2501 ถึง 2516** กับการเมืองและการศึกษาในยุคที่ผ่านมา โดยเป็นการเปรียบเทียบให้เห็นถึงความแตกต่างของบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย อันเป็นปัจจัยหนึ่งซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นถึง ลักษณะการนำเสนอเนื้อหาทางการเมือง และรูปแบบทางการศึกษาที่ผันแปร ไปตามผู้นำทางการเมือง และสภาพการณ์ที่ปรับเปลี่ยนไปตามสังคม
2. **นโยบายการศึกษายุคของผู้นำเผด็จการทางทหาร: จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และ จอมพลถนอม กิตติขจร (ระหว่างปี พ.ศ. 2501 ถึงปี พ.ศ. 2516)** ซึ่งมีลักษณะของนโยบายการศึกษาล้ายคลึงกัน
3. **การเปลี่ยนแปลงลักษณะ หรือเนื้อหาของแบบเรียนที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 และระบอบประชาธิปไตยของไทย ระหว่างปี 2501 ถึง 2516** ซึ่งส่วนใหญ่พบว่า มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง ทั้งในด้านเนื้อหา และรูปแบบทางการศึกษา โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับระบอบประชาธิปไตย “แบบไทยๆ” และระบอบรัฐธรรมนูญนิยม ซึ่งได้รับการยอมรับในยุคของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์นี้มากกว่าระบอบประชาธิปไตย “แบบตะวันตก” หรือระบอบการปกครอง “แบบเสรีนิยม” และ

4. วิเคราะห์ผู้นำทางการเมือง และสื่อการเรียนการสอนที่เอื้อประโยชน์ให้แก่ชนชั้นนำของไทยระหว่าง 2501-2516 รวมทั้งพิจารณาว่า ชนชั้นนำของไทยมีการใช้แบบเรียนไทยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการขัดเกลาทางสังคมได้อย่างไรบ้างเป็นสำคัญนั่นเอง

บริบททางการเมืองระหว่าง พ.ศ. 2501 ถึง พ.ศ. 2516

จุดเริ่มต้นที่ทำให้จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ หรือ “จอมพลฟ้าขาวม้าแดง” ก้าวเข้าสู่เวทีทางการเมืองของไทยนั้น เกี่ยวเนื่องมาจากการเป็นตัวแทนของรัฐบาลเพื่อเกลี้ยกล่อมให้ประชาชนยอมรับต่อปัญหาการเลือกตั้งเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2500 ซึ่งปรากฏว่า มีการทุจริตในการเลือกตั้งอย่างเปิดเผยของพรรคฝ่ายรัฐบาลหรือพรรคเสรีมนั่งคิตลาที่มีจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นหัวหน้าพรรค ถึงกับมีนิสิต นักศึกษากว่า 2,000 คนร่วมชุมนุมกันลดธงครึ่งเสาเพื่อไว้อาลัยแก่ระบอบประชาธิปไตยที่ตายไป ภายในบริเวณจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และประชาชนทั่วไปร่วมกันเดินขบวนประท้วงไปยังกระทรวงมหาดไทย พร้อมกับยื่นข้อเสนอ 4 ประการให้แก่ปลัดกระทรวงมหาดไทย ซึ่งมีสาระ¹ ดังต่อไปนี้

1. เรียกร้องให้รัฐบาลเลิกประกาศสถานการณ์ฉุกเฉินโดยฉับพลัน
2. เรียกร้องให้รัฐบาลประกาศว่า การเลือกตั้งเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2500 เป็นโมฆะ และให้มีการเลือกตั้งใหม่โดยด่วน
3. ในการเลือกตั้งครั้งต่อไป ให้ตั้งบรรดานิสิต นักศึกษาเป็นกรรมการคุมหน่วยเลือกตั้ง
4. ให้สอบสวนและลงโทษผู้กระทำความผิดในการเลือกตั้ง ในวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2500 โดยด่วน
5. ขอให้กระทรวงมหาดไทยผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการเลือกตั้งตอบข้อเรียกร้องภายใน 24 ชั่วโมง

---

¹สิริรัตน์ ชันชพิน, ประวัติศาสตร์การเมืองไทยตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จนถึงปัจจุบัน (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2522), หน้า 247-248.

ทั้งนี้ เมื่อนิสิตและนักศึกษาได้ยื่นข้อเสนอต่างๆ ข้างต้นนี้ต่อกระทรวงมหาดไทย พระยารามราชภักดี ปลัดกระทรวงมหาดไทยจึงได้ออกมาพบกับกลุ่มนิสิต นักศึกษา และประชาชนที่ร่วมเดินขบวน และเข้าเจรจาด้วยแต่ไม่เป็นผล หลังจากนั้น หลวงชาติตระการ โกศล ซึ่งดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมการปกครองจึงต้องเผชิญกับกลุ่มผู้ชุมนุม รวมทั้งให้คำตอบต่อข้อเสนอทั้ง 5 ประการข้างต้นนี้ โดยสรุปว่า²

1. เรื่องให้เลิกภาวะฉุกเฉินจะได้นำเสนอรัฐบาลโดยด่วน
2. การจะประกาศว่า การเลือกตั้งเป็นโมฆะอยู่ในอำนาจของศาล
3. เรื่องตั้งนิสิตนักศึกษาเป็นกรรมการเลือกตั้ง ขอสนับสนุน
4. ผู้ที่กระทำความผิดในวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2500 ต้องถูกสอบสวนโดยด่วน

อย่างไรก็ตาม คำตอบของหลวงชาติตระการ โกศล อธิบดีกรมการปกครองนั้นก็ยังคงไม่เป็นที่พอใจของกลุ่มชนทำได้นัก นิสิต นักศึกษา และประชาชนจึงยังคงเดินขบวนต่อไปยังทำเนียบรัฐบาลเพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลยอมทำตามข้อเสนอทั้ง 5 ประการข้างต้นอย่างโปร่งใส ด้วยเหตุนี้รัฐบาลจึงสั่งให้จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ออกมาพบและเจรจากับกลุ่มที่เดินขบวน มีใจความสำคัญตอนหนึ่งว่า

“การประกาศภาวะฉุกเฉินไม่เกี่ยวกับการเลือกตั้ง ผมเป็นทหารไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง ถ้าไม่เป็นการสนใจจริงๆ รัฐบาลก็ไม่ประกาศ แต่ถึงประกาศมาแล้ว ท่านทั้งหลายเห็นหรือไม่ว่า รัฐบาลก็ไม่ได้ทำอะไรรุนแรงต่อประชาชนเลย ผมในฐานะผู้รักษาสถาบันการณ์ไม่เคยสั่งให้ใครทำร้ายใคร เช่น ที่ท่านเดินขบวนเข้ามาที่นี่เราก็ไม่ใช่กำลังเข้าขัดขวางเลย สำหรับการเลือกตั้งผมขอให้เรารู้กันตามความจริง มันสกปรกด้วยกันทุกฝ่าย เป็นอันว่า ภาวะฉุกเฉินจะเลิกหรือไม่ก็อยู่ที่ท่านด้วย ใจผมเองอยากให้เลิกเดี๋ยวนี้ พรบมือให้ได้เร็วเท่าไรผมเองก็สบายใจเท่านั้น”³ ทั้งยังทิ้งท้ายคำคมในประวัติศาสตร์ไว้เป็นเสมือนสะพานทางการเมืองอีกด้วยว่า “พบกันใหม่เมื่อชาติต้องการ”

นอกจากนี้ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ยังได้ส่งคำปราศรัยไปกระจายเสียงทางวิทยุด้วยอีกทางหนึ่ง การกล่าวปราศรัยกับฝูงชนในครั้งนั้นสร้างความพอใจให้กับประชาชนเป็นอย่างมาก ซึ่งใน

²บัญชา แก้วเกตุทอง, 46 รัฐบาลในระบอบประชาธิปไตยของไทย (พระนคร: สำนักพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2522), หน้า 228. อ้างถึงใน สิริวิรัตน์ ชันธพิน, ประวัติศาสตร์การเมืองไทยตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จนถึงปัจจุบัน, หน้า 247-248.

³เรื่องเดียวกัน

ท้ายที่สุด รัฐบาลโดยการนำของจอมพล ป. พิบูลสงครามก็ประกาศยกเลิกสถานการณ์ฉุกเฉิน เมื่อวันที่ 14 มีนาคม 2500 ตามความต้องการของนิสิต นักศึกษา และประชาชนด้วยความสงบราบรื่น

อย่างไรก็ดี ภายหลังจากเลือกตั้งเดือนกุมภาพันธ์และการรณรงค์คัดค้านการเลือกตั้งที่สกปรก คณะรัฐมนตรีและฐานะทางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงครามก็เสื่อมถอยลงไปอย่างรวดเร็ว พวกที่คัดค้านรัฐบาลและการใช้อำนาจในทางที่ผิดของพลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ซึ่งมีบทบาทในฐานะ “มือขวา” ของจอมพล ป. พิบูลสงครามก็พยายามหาหนทางที่จะล้มอำนาจของรัฐบาล ไปพร้อมๆ กับการถ่วงดุลอำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงครามด้วยการให้การสนับสนุนต่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ในฐานะรัฐมนตรีกลาโหม และผู้บัญชาการทหารบก

ในขณะเดียวกันจอมพล ป. พิบูลสงครามก็พยายามอย่างยิ่งที่จะ “บีบ” ให้จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ลาออกจากทั้งตำแหน่งรัฐมนตรีและผู้บัญชาการทหารบก ในที่สุดก็สามารถกดดันให้จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ลาออกจากตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมได้เป็นผลสำเร็จ แต่จอมพลสฤษดิ์ ก็ยังคงยืนยันที่จะดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบกไว้ดังเดิมตามที่ได้อธิบายคำตอบแก่หนังสือพิมพ์หลายๆ ฉบับว่า “หากถูกบีบ จะไม่ออกจากผู้บัญชาการทหารบก คุณเขียนได้เลยว่า สฤษดิ์บอก”⁴ อันเป็นคำตอบที่ชัดเจนและแข็งกร้าว ซึ่งนับตั้งแต่บัดนั้นความตึงเครียดก็ทวีขึ้น โดยลำดับ ในที่สุดคณะทหารได้ประชุมกันอย่างเคร่งเครียด เมื่อวันที่ 10 กันยายน พ.ศ. 2500 โดยมีมติให้รัฐบาลลาออก และในบ่ายวันเดียวกันนั่นเอง จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ก็นำคณะทหารจำนวน 46 นายออกจากสมาชิกประเภทที่ 2 หรือสมาชิกวุฒิสภา ทั้งหมดสถานการณ์เช่นนี้เป็นการแสดงอย่างชัดเจนแล้วว่า ฐานะของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เริ่มมาถึงจุดสิ้นสุด จนกระทั่งในวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2500 จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์จึงกระทำการรัฐประหารรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยกล่าวอ้างว่า สามารถจับแผนการปฏิวัติของพลเอกเผ่า ศรียานนท์ซึ่งเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของชาติได้ ด้วยเหตุนี้ จอมพล ป. พิบูลสงครามจึงต้องหนีไปยังประเทศเขมรและขอลี้ภัยทางการเมืองไปที่ประเทศญี่ปุ่น ขณะที่พลเอกเผ่า ศรียานนท์จำต้องถูกส่งออกนอกประเทศไปยังสวิสเซอร์แลนด์ และถึงแก่อนิจกรรมในต่างประเทศในท้ายที่สุดนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม ในการปฏิวัติเมื่อวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2500 จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ไม่ได้เข้าครองอำนาจทางการเมืองในฐานะผู้นำประเทศโดยทันที แต่ให้นายพจน์ สารสินเข้าดำรงตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรีเป็นเวลา 90 วัน แล้วจึงจัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไปขึ้นใหม่อีกครั้งใน

⁴บัญชา แก้วเกตุทอง, 46 รัฐบาลในระบอบประชาธิปไตยของไทย, หน้า 228. อ้างถึงใน สิริรัตน์ ชันรพิน, ประวัติศาสตร์การเมืองไทยตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จนถึงปัจจุบัน, หน้า 247-248.

เดือนธันวาคม ปี พ.ศ. 2500 ทั้งนี้ ภายหลังจากเลือกตั้งพลโทถนอม กิตติขจร (ยศขณะนั้น-ผู้เขียน) นายทหารซึ่งไม่เป็นที่รู้จักกันมากนักได้ดำรงตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรีในเดือนมกราคม พ.ศ. 2501 จนกระทั่งเกิดวิกฤตการณ์ความไม่สงบภายในพรรคการเมืองและกองทัพ จอมพลสฤษดิ์ รัชต์จึงได้ก่อการยึดอำนาจทางการเมืองขึ้นอีกครั้ง เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม ในปีเดียวกันนั้น โดยเป็นการประกาศคณะปฏิวัติครั้งที่ 11 เพื่อยกเลิกรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2475 (แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2495) และประกาศยกเลิกสภาผู้แทนราษฎร ด้วยเห็นว่า ไม่เหมาะสมต่อสภาพการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม อีกทั้งก้าวขึ้นดำรงตำแหน่งทางการเมืองในฐานะนายกรัฐมนตรี คนที่ 11 ของประเทศไทย ในขณะที่เดียวกันก็ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุด และอธิบดีกรมตำรวจไปพร้อมๆ กันอีกทางหนึ่งด้วย

ทั้งนี้ สาเหตุสำคัญที่ทำให้จอมพลสฤษดิ์ รัชต์เข้าทำการรัฐประหารในวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2501 พอสรุปตามหลักการของ ทักษ์ เฉลิมเดียรณ ได้ 4 ประการหลักๆ ด้วยกัน⁵ คือ

1. ความไม่พอใจต่อระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยตะวันตก โดยอ้างว่าไม่เหมาะสมกับประเทศไทย
2. สถานะการคลังของรัฐบาล อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากรัฐบาลชุด พลโทถนอม กิตติขจร ต้องเผชิญกับวิกฤตหนักทางด้าน การคลัง กล่าวคือ งบประมาณประจำปี 2500 ขาดดุลอยู่ถึง 2,000 ล้านบาท
3. ภัยคอมมิวนิสต์ในช่วงสงครามเย็น โดยที่จอมพลสฤษดิ์ รัชต์มองว่า ภัยจากคอมมิวนิสต์เป็นภัยต่อความมั่นคงของชาติและอาจเป็นไปได้ที่ การอ้างการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ได้ถูกใช้ เป็นเครื่องมือในการปราบปรามนักการเมืองตลอดจน ปัญญาชนที่เป็นฝ่ายตรงกัน
4. สภาพการณ์โดยทั่วไปของสังคมไทย เช่น การอพยพเข้าสู่เมืองหลวงของชาวนาอันเนื่องมาจากภาวะฝนแล้งอย่างหนัก โดยที่รัฐบาลชุดก่อน คือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ไม่สามารถแก้ปัญหาเหล่านี้ได้ ผู้อพยพเข้าสู่เมืองได้มีส่วนทำให้เกิดปัญหาสังคม เช่น ปัญหายาเสพติด อาชญากรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ชายจากชนบทส่วนมากเข้าเมือง และประกอบอาชีพถีบสามล้อซึ่งจอมพลสฤษดิ์มองว่า ทำให้เกิดความเสื่อมเสียต่อภาวะเศรษฐกิจ เนื่องจากไม่ทำให้เกิดผลผลิตและสร้างความเสื่อมโทรมไม่เป็นระเบียบ

⁵ ทักษ์ เฉลิมเดียรณ, การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548), หน้า 178-200.

ทั้งนี้ เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ณะรัชต์ขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองในปี 2501 ก็ให้ยกเลิกอาชีพสามล้อ และจัดให้ผู้ประกอบการอาชีพนี้กลับคืนสู่ภูมิภาคเดิม รวมทั้งจัดสรรที่ดินทำกินให้ในรูปของนิคมประชาสงเคราะห์ให้แก่ราษฎรที่ไม่มีงานทำ ซึ่งภายหลังก่อการรัฐประหาร จอมพลสฤษดิ์ ณะรัชต์ ได้ขึ้นสู่อำนาจสูงสุดในนามของหัวหน้าคณะปฏิวัติและนายกรัฐมนตรี โดยอาศัยอำนาจเด็ดขาดตามมาตรา 17 ของธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พุทธศักราช 2502 จัดการกับปัญหาต่างๆ ตลอดจนกวาดล้างผู้ที่จอมพลสฤษดิ์เห็นว่า เป็นภัยต่อความมั่นคงของรัฐ หรือเป็นปฏิปักษ์ทางการเมืองของตน ทั้งปัญญาชน นักคิด นักเขียนเป็นจำนวนมาก กล่าวกันว่า ภายใต้อำนาจความคิดเรื่องความเด็ดขาดต่อผู้กระทำความผิดนี้ ได้กลายเป็นเครื่องมือสร้างความสะพรึงกลัวให้แก่ประชาชนโดยทั่วไป และในหลายกรณี ได้มีผู้ซึ่งกลายเป็นเหยื่อการเมือง หรือนัยหนึ่งคือแพะรับบาปไปเป็นจำนวนมากซึ่งส่วนมากเป็นบรรดาคณิกิจ และนักการเมืองฝ่ายเสรีนิยมซึ่งส่วนหนึ่งมีอุดมการณ์ที่ขัดแย้งกับจอมพลสฤษดิ์ ณะรัชต์ ซึ่งส่วนใหญ่ล้วนแล้วแต่ต้องเผชิญกับความทุกข์ยากในภายหลังกวักกันทั้งสิ้น

อย่างไรก็ตามวัตถุประสงค์ของวิทยานิพนธ์นี้ ไม่ได้อยู่ที่การพิจารณาว่าการบริหารงานของรัฐบาลไทยในยุคต่างๆ นั้นเป็นไปด้วยดีหรือไม่ อย่างไร แต่เป็นเพียงการศึกษาเพื่อวิเคราะห์ว่าแบบเรียนที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 และระบอบประชาธิปไตยโดยนั้นมีลักษณะเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยและแนวความคิดของผู้นำในช่วงเวลาต่างๆ กัน หรือไม่ อย่างไรเท่านั้น ทั้งนี้จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ณะรัชต์ได้ก่อการรัฐประหารเป็นครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2501 และเข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของประเทศไทยอย่างเป็นทางการ นโยบายทางการเมืองและการศึกษาของไทยก็มิอันต้องเปลี่ยนแปลงไปตามแนวความคิดของผู้นำทางการเมืองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สะท้อนให้เห็นว่าเป็นจริงตามคำกล่าวของ R.H. Wilkinson ที่ว่า

“ในโลกสมัยใหม่ (หรือบางแห่งในโลกสมัยโบราณ) การศึกษามีบทบาททางการเมืองอันหนึ่ง คือ การเตรียมคนเข้าสู่ระบอบการปกครองที่พึงปรารถนา หากรัฐบาลเห็นว่า ระบอบการปกครองที่กำลังใช้อยู่เหมาะสมแล้ว รัฐก็จะใช้ระบบการศึกษาอบรมเยาวชนให้มีลักษณะสอดคล้องกับระบอบนั้น หากรัฐบาลกำลังเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง รัฐบาลก็จะกล่อมเกลาค้นให้ไปทางนั้น ยิ่งในกรณีที่รัฐเป็นองค์กรเดียวที่มีอำนาจจัดการศึกษา บทบาทของรัฐในด้านนี้ก็ยังปรากฏชัดเจนขึ้น”⁶

⁶ Wilkinson, R.H., *History and Education* (London: Methuen and Co., 1970), pp. 126-130. อ้างถึงใน วิทยุ วิเศษเวทย์, *ปรัชญาการศึกษาไทย 2477-2475* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), หน้า 28.

ทั้งนี้ หากพิจารณาจากเหตุผลที่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ได้ก่อการทางการเมือง (ซึ่งจอมพลสฤษดิ์ ใช้คำว่า “การปฏิวัติ”) ขึ้นเพื่อแก้ปัญหาความไม่ลงรอยกันระหว่างพรรคการเมืองและความไม่สงบในกองทัพ จะเห็นได้อย่างชัดเจนถึงเจตนารมณ์อันแข็งกร้าวของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ที่จะเปลี่ยนแปลงระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตยที่อิงหลักการแบบตะวันตก หรือแบบเสรีนิยมให้กลายเป็นระบอบการปกครองแบบใหม่ที่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เรียกว่า “*ประชาธิปไตยแบบไทยๆ*” หรือที่นักวิชาการส่วนใหญ่เห็นว่าเป็น “*ระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ*” ดังคำประกาศของโฆษกวิทยุสองศูนย์ เมื่อวันที่ 17 สิงหาคม พ.ศ. 2508 ที่ว่า

“คณะปฏิวัติ มีความมุ่งหมายที่จะทำประเทศไทยให้เป็นประชาธิปไตย มีความมุ่งหมายที่จะสร้างประชาธิปไตยขึ้นในประเทศไทยให้เป็นผลสำเร็จ และเห็นว่าจะบรรลุผลตามความมุ่งหมายนี้ได้จะต้องแก้ไขข้อผิดพลาดในอดีตเสีย จึงทำการปฏิวัติ เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2501 ยกเลิกระบอบประชาธิปไตยที่นำมาจากต่างประเทศทั้งดุ้นเสีย และเสนอว่าจะสร้างระบอบประชาธิปไตย” และเสริมอีกด้วยว่า “ขอให้ระบอบประชาธิปไตยของไทยเป็นเสมือนกลีบพฤษภักดิ์ที่หยั่งรากลึกจากแผ่นดินไทย งอกงามเติบโตใหญ่ในแสงแดดและแรงฝน ออกผลเป็นกล้วยน้ำว้า มะม่วง เงาะ และทุเรียน มากกว่าที่จะเป็นแอปเปิล องุ่น อินทผลัม บัวย หรือเกาลัด”⁷

ดังนั้น เมื่อความเห็นทางการเมืองของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์โน้มเอียงไปในทางที่จะสนับสนุนระบอบการเมืองการปกครอง “*แบบไทยๆ*” นโยบายทางการศึกษาที่ปรากฏในยุคของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และยุคจอมพลถนอม กิตติขจรผู้สืบทอดระบอบการปกครองของจอมพลสฤษดิ์นี้จึงมีลักษณะไปในทางเดียวกัน นั่นคือ การสนับสนุนอุดมการณ์แบบพ่อขุนอุปถัมภ์ ยกย่องคุณงามความดีขององค์พระมหากษัตริย์ ส่งเสริมความเข้าใจในระบอบรัฐธรรมนูญนิยมต่อต้านระบอบคอมมิวนิสต์ และเน้นให้ประชาชนปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมายภายใต้รัฐธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พุทธศักราช 2502 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมาตราที่ 17 เพื่อความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองเป็นสำคัญ

ทั้งนี้ในบทที่ 6 ผู้อ่านจะเห็นได้อย่างชัดเจนถึงความเปลี่ยนแปลงในด้านเนื้อหาของการศึกษาซึ่งมีนัยสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในหลายๆ ด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ มีความตั้งใจอย่างยิ่งยวดที่จะเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองให้มีลักษณะสอดคล้องกับวัฒนธรรมทางการเมือง “*แบบไทยๆ*” ซึ่งจอมพลสฤษดิ์ เชื่อว่า เหมาะสมกับอุปนิสัย

⁷ ราชการวิทยุสองศูนย์, *ประชาธิปไตยแบบไทย* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โชคชัยเทเวศน์, 2508), หน้า 44. อ้างถึงใน ลิขิต ธีรเวคิน, *วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย*, พิมพ์ครั้งที่ 6 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541), หน้า 163.

ของคนไทยมากกว่าระบอบการปกครองแบบเสรีนิยมที่รับมาจากต่างประเทศล้วนๆ แตกต่างจากในยุคของจอมพล ป. พิบูลสงครามที่เน้นหนักไปที่ความเป็นสากล และระบอบการปกครองแบบตะวันตก

นโยบายการศึกษาของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และจอมพลถนอม กิตติขจร (ระหว่างปี พ.ศ. 2501 ถึงปี พ.ศ. 2516)

นโยบายทางการศึกษาในยุคนี้ เริ่มต้นขึ้นด้วยการเข้ายึดอำนาจทางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในปี พ.ศ. 2500 ภายใต้การนำของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ อันเนื่องมาจากความไม่พอใจต่อความไม่โปร่งใสในการบริหารงานของรัฐบาลในช่วงปี พ.ศ. 2499 และมีวัตถุประสงค์ในการแต่งตั้งรัฐบาลชุดใหม่ที่เชื่อว่ามีประสิทธิภาพมากกว่า เพื่อเข้ามาบริหารและพัฒนาประเทศตามภาวะเศรษฐกิจโลกที่เปลี่ยนแปลงไป ณ ช่วงเวลานั้น

อย่างไรก็ตาม นโยบายทางการศึกษา ในระหว่างปี พ.ศ. 2500 ถึงราวๆ ปี พ.ศ. 2516 นั้น กลับไม่ได้แสดงให้เห็นรายละเอียด หรือสาระสำคัญที่แตกต่างออกไปมากนักจากนโยบายทางการศึกษาเช่นที่แล้วๆ มาในอดีต ดังจะเห็นได้ว่า นโยบายทางการศึกษาภายใต้การนำของนายกรัฐมนตรีทั้ง 3 คน อันได้แก่ นายพจน์ สารสิน จอมพลถนอม กิตติขจร และจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ต่างก็มีสาระวนเวียนอยู่กับการส่งเสริมการศึกษาในทางปริมาณและคุณภาพ โดยเน้นให้เกิดการปรับปรุงหลักสูตรทางการศึกษา การผลิตตำราเรียน การปรับเปลี่ยนวิธีการในการวัดผลทางการศึกษา และการหาอุปกรณ์ทางการเรียนให้เหมาะสมต่อความต้องการของนักเรียนในทุกพื้นที่ เช่นเดียวกับที่เคยเป็นวัตถุประสงค์ของนโยบายทางการศึกษาที่ปรากฏในยุคต่างๆ ที่ผ่านๆ มาแล้วแทบทั้งสิ้น

พิจารณาเช่นนี้แล้ว อาจจะทำให้เข้าใจผิดไปได้ว่า รัฐบาลภายใต้การนำของผู้นำแบบเผด็จการทางทหาร เช่น จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ หรือจอมพลถนอม กิตติขจรนั้น ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการนโยบายทางการศึกษาเท่าใดนัก จริงๆ แล้วในทางตรงกันข้าม รัฐบาลในยุคนี้ได้ให้ความสำคัญกับการศึกษา หรือสอดรับในฐานะปัจจัยในการ “ผลิต” พลเมืองที่มีความรู้เพื่อตอบสนองต่อนโยบายเศรษฐกิจ ไม่น้อยไปกว่านโยบายอื่นๆ ดังเช่นที่ได้แถลงการณ์ไว้ในนโยบายของรัฐ คณะที่ 31 ภายใต้การบริหารของจอมพลถนอม กิตติขจร เมื่อวันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ. 2506 ถึงวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2511 ใจความว่า

“ในด้านการศึกษารัฐบาลจะปฏิบัติตามนโยบายที่รัฐบาลก่อนแถลงไว้ และจะให้ความสำคัญแก่การศึกษาเพื่อการอาชีพ กับทั้งจะขยายการศึกษาขั้นสูงไปตามจังหวัดต่างๆ ให้มากยิ่งขึ้น”⁸ หรือ

นโยบายการศึกษาของรัฐบาล คณะที่ 33 ระหว่าง วันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2515 ถึงวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ความว่า

“รัฐบาลนี้จะจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยจะปรับปรุง และส่งเสริมทั้งในด้านการศึกษามัธยมศึกษา อาชีวศึกษา และอุดมศึกษา ทั้งจะสนับสนุนให้เอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาทุกระดับแก่ประชาชนมากขึ้น”⁹ เป็นต้น

ยุคของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และจอมพลถนอม กิตติขจร กับยุคของคณะราษฎร และจอมพล ป. พิบูลสงครามจึงมีลักษณะคล้ายคลึงกัน ในแง่วัตถุประสงค์ แต่ก็แตกต่างกันในเชิงรายละเอียด เพราะแม้ว่านโยบายของทั้ง 3 ยุคนี้จะมีจุดมุ่งหมายที่จะให้ความรู้และการศึกษาแก่ประชาชนเหมือนกัน ตามครรลองของระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตย ในแบบที่รัฐปรารถนา และมีผลลัพธ์ที่มุ่งเป็นสิ่งเดียวกัน กล่าวคือ มินัยยะสำคัญส่วนใหญ่ที่จะใช้การศึกษาเพื่อเป็นเครื่องมือทางการเมือง และเศรษฐกิจแล้ว รายละเอียดของนโยบายการศึกษาในยุคของคณะราษฎร และจอมพล ป. พิบูลสงคราม กลับมีเป้าหมายให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องการเมืองการปกครองตามแบบตะวันตก และได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง เพื่อให้การเลือกตั้งผู้แทนราษฎรซึ่งได้วางแผนไว้ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในปี 2475 นั้นบรรลุผลและสามารถพัฒนาให้สมบูรณ์แบบได้ในอนาคต ในขณะที่นโยบายทางการศึกษาของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และจอมพลถนอม กิตติขจรซึ่งนอกจากจะใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือทางการเมืองที่จะทำให้ประชาชนเชื่อฟัง และเป็น “พลเมืองดี” ตามระบอบการปกครองที่จอมพลสฤษดิ์ เรียกว่า “ประชาธิปไตยแบบไทยๆ” แล้ว นโยบายทางการเมืองในยุคจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์นี้ยังมีรายละเอียดในการส่งเสริมให้ประชาชนมีความสามารถในการประกอบอาชีพ และสนองตอบต่อระบบและนโยบายเศรษฐกิจได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งมีเนื้อหาของนโยบายแตกต่างออกไปจากในยุคก่อนๆ เช่น การยกเลิกอาชีพสามล้อ ซึ่งสามารถพิจารณาเชิงรายละเอียดได้ ดังต่อไปนี้

⁸สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, “รวมนโยบายทางการศึกษาของรัฐ ปี 2475-2535.” เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี, หน้า 29.

⁹เรื่องเดียวกัน, หน้า 31-32.

การเปลี่ยนแปลงลักษณะของแบบเรียนระหว่าง พ.ศ. 2501 ถึง พ.ศ. 2516

ในพุทธศักราช 2502 เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ขึ้นสู่อำนาจการปกครองอย่างแท้จริงในฐานะนายกรัฐมนตรี คนที่ 11 ของประเทศไทย ได้ชี้แจงนโยบายการศึกษาขณะขึ้นรับสาส์นจากคณะทูตานุทูตระหว่างวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2502- 8 ธันวาคม 2506 ต่อสภาผู้แทนราษฎรใจความว่า

“ท่านประธานสภาและสมาชิกผู้มีเกียรติ แม้ตามธรรมเนียมการปกครองราชอาณาจักร มิได้กำหนดให้มีการแถลงนโยบายและไม่มีการลงมติไว้วางใจ แต่เพื่อประโยชน์ในการบริหารประเทศชาติร่วมกัน ข้าพเจ้าจึงยินดีที่จะชี้แจงนโยบายของรัฐบาลคณะนี้ให้ท่านรับทราบไว้ในวันแรก เพื่อประโยชน์และความเข้าใจอันดีร่วมกันต่อไป หากว่าท่านข้องใจอยากทราบรายละเอียดประการใด ข้าพเจ้าก็ยินดีที่จะชี้แจงให้ท่านรับทราบและเข้าใจทุกประการ

.....ฯลฯ

รัฐบาลนี้จะได้สนใจเป็นพิเศษในการศึกษาของเยาวชนซึ่งจะได้เป็นกำลังสำคัญของชาติในวันหน้า โดยจะได้ดำเนินการให้เยาวชนได้รับทั้งวิทยาการและจริยศึกษาควบคู่กันไป จะได้จัดตั้งสถานการศึกษาแห่งชาติขึ้นเพื่อวางโครงการศึกษาให้เป็นโครงการถาวร เหมาะสมแก่ความจำเป็นของชาติและสอดคล้องกับรูปแบบการปกครองประเทศ จะเปิดโอกาสและส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยรัฐบาลถือหลักว่า จะเพียงแต่ควบคุมให้เป็นไปตามโครงการศึกษาของชาติและให้ความอนุเคราะห์ตามความจำเป็น รัฐบาลจะได้ดำเนินการส่งเสริมให้ประชาชนในชาติ มีศีลธรรม วัฒนธรรม และอนามัยดี รวมทั้งดำเนินการพัฒนาการท้องถิ่นด้วยความสงบเรียบร้อยและความผาสุกของประชาชน”¹⁰

นโยบายดังกล่าวเป็นนโยบายการศึกษาเพียงชุดเดียวที่มีการแถลงการณ์ในยุคที่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ดำรงตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรี และมีอิทธิพลอย่างยิ่งในการจัดระเบียบสังคมและการศึกษาในรูปแบบที่รัฐต้องการภายใต้ นโยบายทางการเมือง และการให้ความหมายของระบอบประชาธิปไตยที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่เคยยึดหลักการทางการเมืองแบบตะวันตก มาเป็นการปกครองตาม “ระบอบประชาธิปไตยแบบไทยๆ” ดังคำนิยามของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เมื่อครั้งประกาศ “ปฏิวัติ” ระบอบการปกครองของไทย ในปี พ.ศ. 2500 ดังข้อมูลหนึ่งที่รัฐบาลในยุคของจอมพลสฤษดิ์ ได้อธิบายไว้ ดังนี้ว่า

¹⁰สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, “รวมนโยบายทางการศึกษาของรัฐ ปี 2475-2535.” เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี, หน้า 28.

“หลักประชาธิปไตยที่ได้สถาปนาขึ้นหลัง 2475 เป็นสิ่งที่ได้หยิบยืมมาจากประเทศตะวันตก โดยเฉพาะประเทศอังกฤษและฝรั่งเศส และถึงแม้ว่าต่อมาจะได้มีการปรับปรุง แต่ก็ได้ทำไปภายในขอบเขตของประชาธิปไตยแบบตะวันตก ฉะนั้นการเปลี่ยนแปลงทั้งหลายจึงจะถือไม่ได้ว่าเป็นการทำการปฏิวัติ การปฏิวัติ “20 ตุลาคม” นั้น ถึงแม้จะเป็นการเปลี่ยนแปลงภายในระบอบประชาธิปไตย และมีใช้เปลี่ยนแปลงจากระบอบประชาธิปไตยเป็นระบอบอื่นก็ตาม แต่เป็นการยกเลิกระบอบประชาธิปไตยตามแบบตะวันตก และสถาปนาระบอบประชาธิปไตยที่เหมาะสมกับสภาพการณ์และลักษณะพิเศษของประเทศไทยขึ้นแทน”¹¹

ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่า เนื้อหาของแบบเรียนของไทย ในระหว่างปี พ.ศ. 2502 ถึงราวๆ ปี พ.ศ. 2519 นั้นมีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปจากเนื้อหาของแบบเรียนในยุคก่อนๆ หลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เรื่อง การให้ความหมายทางการเมืองแบบประชาธิปไตยในแง่ที่เกี่ยวข้องกับระบอบรัฐธรรมนูญนิยม และความเข้าใจต่อเงื่อนไขที่รัฐบาลต้องมีการเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญฉบับต่างๆ เพื่อความเหมาะสมต่อความก้าวหน้าของประเทศและสภาพการณ์ต่างๆ ทางสังคม รวมทั้งการยืนยันถึงอำนาจอันชอบธรรมของรัฐธรรมนูญ 20 มาตราในสมัยของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ อีกด้วย เป็นต้นว่า

“ เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับแรก เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2475 แต่นั้นเป็นต้นมาประเทศไทยจึงมีการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ หรือระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขมาจนกระทั่งทุกวันนี้ แต่เพื่อความเหมาะสมกับเหตุการณ์และกาลสมัยจึงได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแก้ไขรัฐธรรมนูญ หรือเอกสารอันบัญญัติถึงกฎเกณฑ์ในการปกครองตามความต้องการของรัฐมาเป็นลำดับ จนกระทั่งบัดนี้ มี 14 ฉบับ”¹²

นอกจากนี้ ยังมีการอ้างถึงการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร ควบคู่ไปกับความจำเป็นในการใช้รัฐธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร ตามความเห็นชอบขององค์พระมหากษัตริย์ด้วย ทั้งนี้ เพื่อให้เป็นไปตามหลักนิติรัฐ (Rule of Law) หรือรูปแบบประเทศที่ใช้กฎหมายเป็นเครื่องชี้้นำทางสังคมดังเช่น

“ในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 มีบุคคลคนหนึ่ง เรียกว่า คณะราษฎรเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้

¹¹ ทักษ์ เกลิมเตียรณ, การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ, หน้า 194.

¹² ศุภกิจ แก้วผสม, หน้าที่พลเมือง ประชาธิปไตยมรดกคนไทย (ม.ศ. 4-5) (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2503), หน้า 107.

พระราชทานธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราวในวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2475 จนถึงวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2501 คณะปฏิวัติได้ออกประกาศยกเลิก และในวันที่ 28 มกราคม พ.ศ. 2502 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ใช้ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักรเป็นหลักในการปกครอง จนกว่าจะประกาศใช้รัฐธรรมนูญซึ่งสภาร่างรัฐธรรมนูญกำลังจัดร่างขึ้น”¹³ และ

“เท่าที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่า ระบอบการปกครองประเทศย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพของเหตุการณ์และสิ่งแวดล้อมอันเหมาะสม ปัจจุบันสภาร่างรัฐธรรมนูญกำลังประชุมร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่อยู่...ทำให้เห็นว่า แนวโน้มเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมซึ่งเป็นแบบคล้ายรัฐธรรมนูญของประเทศอังกฤษ มาเป็นแบบคล้ายรัฐธรรมนูญของประเทศสหรัฐอเมริกา”¹⁴ หรือ

“สำหรับประเทศไทย แต่เดิมปกครองตามแบบราชาธิปไตย ชนิดที่เรียกว่า สมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินทรงปกครองโดยพระองค์เองไม่มีรัฐธรรมนูญ และได้เปลี่ยนแปลงเป็นการปกครองตามระบอบรัฐธรรมนูญ เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 มีการสร้างรัฐธรรมนูญชั่วคราวขึ้นมาใช้ปกครองประเทศ...ต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขรัฐธรรมนูญตามความจำเป็นอีกหลายครั้ง...นับตั้งแต่เวลานั้นมาเป็นเวลาที่สิบปีเศษ เหตุการณ์บ้านเมืองได้ผันแปรไปเป็นเหตุให้ต้องเปลี่ยนแปลงแก้ไขเพื่อประกาศใช้รัฐธรรมนูญขึ้นใหม่หลายครั้งหลายคราว และในบางครั้งก็จำเป็นต้องใช้ธรรมนูญการปกครองเป็นการชั่วคราว เพื่อรอเวลาที่จะร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรให้เสร็จ ทำให้การบริหารประเทศขณะนั้นมีได้เป็นไปตามครรลองแห่งระบอบราชาธิปไตยตามควร”¹⁵ เป็นต้น

ข้อความที่ปรากฏในแบบเรียนต่างๆ เหล่านี้ สามารถสะท้อนได้ถึงความสนใจของรัฐบาลในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการใช้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินฉบับชั่วคราว ซึ่งมีบทบัญญัติเพียง 20 มาตรา และ การร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ซึ่งมีการแต่งตั้งสมาชิกร่างรัฐธรรมนูญ จำนวน 240 คน เพื่อทำหน้าที่สภานิติบัญญัติแห่งชาติ เมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2502 เป็นอย่างมาก สอดคล้องกับคำปราศรัยของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในวันรัฐธรรมนูญและวันสิทธิมนุษยชน เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2502 ใจความว่า

¹³คำของ วิมุกตเดสพ, แบบเรียนหน้าที่พลเมือง สำหรับชั้นมัธยมปีที่ 1-2-3 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2505), 10.

¹⁴ศุภกิจ แก้วผสม, หน้าที่พลเมือง สำหรับมัธยมปลาย (ม.ศ. 4-5) (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิวัฒนาพานิช, 2506), หน้า 82.

¹⁵เอื้อ บุษปะเกศ หงสกุล, หน้าที่พลเมือง ชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 ตามหลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2503 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2518), หน้า 4-6.

“พี่น้องชาวไทยที่รักทั้งหลาย วันนี้ วันที่ 10 ธันวาคม เราถือกันว่าเป็นวันรัฐธรรมนูญ เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย รัฐธรรมนูญได้ถูกเปลี่ยนแปลงแก้ไข ยกเลิกทำใหม่ มาหลายครั้งหลายหน แต่เราก็ตกใจถึงว่าวันที่ 10 ธันวาคม เป็นวันรัฐธรรมนูญ ซึ่งแม้จะมีได้มีงานฉลองเป็นการใหญ่อย่าง “งานรัฐธรรมนูญ” ที่เคยทำมาแต่ก่อน ก็ยังมีรัฐพิธีฉลองวันรัฐธรรมนูญซึ่งยังทำกันอยู่ที่พระที่นั่งอนันตสมาคมจนกระทั่งทุกวันนี้

เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2501 ที่แล้วมา ได้มีการปฏิวัติยกเลิกรัฐธรรมนูญที่ใช้อยู่ในขณะนั้น และประกาศใช้รัฐธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร มีลักษณะเป็นรัฐธรรมนูญชั่วคราว ในระหว่างรอการร่างและออกรัฐธรรมนูญใหม่ ข้าพเจ้าในฐานะหัวหน้าคณะปฏิวัติก็คิด มีเจตจำนงแน่วแน่อยู่ว่า ประเทศไทยจะต้องปกครองในระบอบรัฐธรรมนูญ อาจจะต้องแก้ไขหลักการวิธีการ เพื่อให้สอดคล้องกับความจำเป็นและผลประโยชน์อันยิ่งใหญ่ของชาติ แต่เราไม่สามารถจะละทิ้งรัฐธรรมนูญได้ ในเวลานี้เอง ซึ่งยังเป็นระยะปฏิวัติ ก็มีธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร ซึ่งถือเป็นรัฐธรรมนูญด้วยเหมือนกัน ต่อไปภายหน้าก็จะมีรัฐธรรมนูญถาวรขึ้นใหม่ รวมความว่าประเทศไทยต้องอยู่ในระบอบรัฐธรรมนูญเสมอ”¹⁶

ทั้งนี้ หากพิจารณาอย่างผิวเผินจากแบบเรียนไทยในยุคนี้ อาจจะเชื่อได้ว่า รัฐบาลในยุคของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ได้ให้ความสำคัญกับระบอบประชาธิปไตย โดยการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรขึ้น แต่ทว่าในความเป็นจริง ร่างรัฐธรรมนูญที่ได้ร่างขึ้นในปี พ.ศ. 2502 นี้กลับไม่เป็นผลสำเร็จในยุคของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และแม้ว่าจะมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับนี้ใน พ.ศ. 2511 แต่ก็ถูกล้มล้างลงอย่างรวดเร็วในยุคของจอมพลถนอม กิตติขจรผู้เป็นทายาททางการเมืองของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์

ลักษณะของแบบเรียนเช่นนี้ อาจจะ *สร้าง* ให้เกิดความเข้าใจผิดได้ว่า การที่รัฐบาลพยายามร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรขึ้น ย่อมเป็นไปตามหลักของนิติรัฐ (Rule of Law) หรือหลักการปกครองโดยชอบด้วยกฎหมาย ทั้งๆ ที่จริง รัฐบาลในยุคของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์นี้มีแนวโน้มที่จะใช้กฎหมายของผู้ปกครองเป็นกฎหมายหลัก (แทนกฎหมาย) โดยการอ้างการใช้มาตรา 17 ของธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พุทธศักราช 2502 ที่ให้อำนาจแก่ผู้ปกครองอยู่ค่อนข้างมาก ทั้งนี้ รัฐบาลจึงเป็นผู้หนึ่งที่ใช้แบบเรียนเป็นเงื่อนไขในการกล่อมเกลาคิดทางการเมือง และใช้ในการสร้างอำนาจรวมทั้งความชอบธรรมทางการเมืองให้กับตนเองได้ทางหนึ่งเช่นกัน

¹⁶ สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ประมวลสุนทรพจน์ ของ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี (กรุงเทพฯ: สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2503), หน้า 205-206.

นอกจากนี้ ในโอกาสวันสิทธิมนุษยชนนั้น จอมพลสฤษดิ์กล่าวอ้างอิงนิยามไปถึง เรื่อง สิทธิ เสรีภาพ ความมีระเบียบวินัยในสังคม และสิทธิมนุษยชน ซึ่งเน้นให้เกิดแนวทางปฏิบัติในทาง ที่รัฐปรารถนา หรือการใช้หลักการปกครองโดยกฎหมายของรัฐ เพื่อให้ประชาชนมีเงื่อนไขในการ ดำเนินชีวิต ตามครรลองที่รัฐกำหนด ไว้อีกด้วยว่า

“แต่ระบอบรัฐธรรมนูญนั้น จะดำรงอยู่ได้ก็ต่อเมื่อชาติมีระเบียบวินัย ถ้ามีละนั้นก็แปล ความหมายของเสรีภาพผิดไปจากที่ควรเป็น เสรีภาพเป็นสิ่งที่มีความค่ามากที่สุดสำหรับมนุษยชาติ แต่ต้องมีขอบเขต เสรีภาพของคนหนึ่งต้องอยู่ในขอบเขตที่จะไม่ทำให้เสียเสรีภาพของคนอื่น เมื่อ มนุษย์ต้องอยู่ร่วมกันก็ต้องเคารพในสิทธิและเสรีภาพของกันและกัน ไม่ใช่ว่าระบอบรัฐธรรมนูญ ซึ่งให้เสรีภาพนั้นจะปล่อยให้ใครพูดอะไรทำอะไรได้ตามใจ ข้อสำคัญกว่านั้น คือ เสรีภาพของ บุคคลแต่ละคนต้องอยู่ในขอบเขตจำกัดแห่งความปลอดภัยและผลประโยชน์แห่งชาติ เสรีภาพทาง การเมืองไม่หมายความว่า จะปล่อยให้คนเอาลัทธิการเมืองที่เป็นผลร้ายแก่ประเทศชาติมาเผยแพร่ หรือดำเนินการได้ตามชอบใจ ถ้าเป็นชาติที่มีระเบียบวินัยเข้าใจดีในหลักการนี้ ระบอบรัฐธรรมนูญ ก็จะดำเนินไปได้อย่างราบรื่น ความไม่ราบรื่นซึ่งเราได้พบเห็นในกาลที่ล่วงแล้วมานั้น ก็เนื่องจากที่ เรายังรักษาระเบียบวินัยกันยังไม่พอ และแปลความหมายของเสรีภาพเกินขอบเขต จึงจำเป็นที่ จะต้องสร้างระเบียบวินัยขึ้นในชาติก่อน แล้วระบอบรัฐธรรมนูญจึงจะดำเนินไป การปฏิวัติที่ ข้าพเจ้าทำมาแล้วก็ดี รัฐบาลปฏิวัติซึ่งกำลังบริหารประเทศอยู่ในเวลานี้ก็ดี มีนโยบายและจุดหมาย สำคัญอยู่อย่างหนึ่ง คือ สร้างระเบียบวินัยขึ้นในชาติ มีกิจการหลายอย่างที่เรากำลังต้องทำด้วย ความเด็ดขาด และความเข้มงวดกวดขัน เพื่อให้เรากลับแก่การมีระเบียบวินัย เมื่อเราสร้างระเบียบ วินัยขึ้นได้แล้ว ก็จะเป็นแทนฐานอันแน่นหนาถาวรของระบอบรัฐธรรมนูญซึ่งจะยืนยงคงอยู่ต่อไป ชั่วกาลปาวสาน...การปฏิวัติตามหลักเรื่องสิทธิมนุษยชนจึงต้องมีขอบเขตเหมือนกัน และต้องไม่ ยอมให้ใครเอาหลักสิทธิมนุษยชนมาอ้าง เพื่อทำความเสียหายแก่ประเทศชาติของเรา รวมความที่ ข้าพเจ้าต้องการจะกล่าวในวันนี้ คือว่า ระบอบรัฐธรรมนูญนั้น ข้าพเจ้าตั้งใจอยู่เสมอที่จะรักษาไว้ และงานที่ข้าพเจ้ากำลังทำอยู่ในเวลานี้ ก็คือ พยายามสร้างระเบียบวินัยขึ้นในชาติ เพื่อให้เป็นแทน ฐานรองรับระบอบรัฐธรรมนูญอย่างมั่นคง ส่วนในเรื่องสิทธิมนุษยชนนั้น ข้าพเจ้าก็จะเคารพอยู่ เสมอ แต่ก็ไม่สามารถยินยอมให้ใครเอาเรื่องสิทธิมนุษยชนมาอ้างอิง เพื่อก่อความเสียหายทำลาย ประเทศชาติที่เรารักของเรา ข้าพเจ้าหวังว่าพี่น้องทั้งหลายคงจะมีความเข้าใจอย่างเดียวกันกับ ข้าพเจ้า”¹⁷

¹⁷ สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ประมวลสุนทรพจน์ ของ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี.

คำปราศรัยของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ข้างต้นนี้ สะท้อนให้เห็นถึงการนิยามความหมายของระบอบประชาธิปไตย สิทธิ และเสรีภาพ ที่แตกต่างออกไปจากแนวความคิดและอุดมการณ์ทางการเมืองแบบตะวันตก ทั้งนี้ หากวิเคราะห์ตามหลักประชาธิปไตยของ อมร รักษาสัตย์ ที่จำแนกประเภทของระบอบประชาธิปไตยไว้ 4 ประเภท ดังที่ได้อธิบายข้างต้นถึงความหมายของคำว่า “ประชาธิปไตย” ในบทที่ 1 จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า วิถีทางการเมืองในยุคของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์นี้มีรูปแบบที่แตกต่างออกไปจากค่านิยมของระบอบประชาธิปไตยที่สนับสนุนความเห็นทางการเมืองที่หลากหลายซึ่งพร้อมรับรองสิทธิของกลุ่มชนที่มีเสียงข้างน้อยในสังคมให้ได้ชื่นชมสิทธิส่วนบุคคล หรือมีส่วนร่วมบางประการในกิจการต่างๆ ของรัฐ อาทิ สิทธิในการพูด-เขียน การชุมนุมเพื่อเสนอข้อเรียกร้องต่อรัฐบาล หรือสิทธิในการนับถือศาสนา ที่เรียกกันว่า ประชาธิปไตยแบบเสรีนิยม หรือแบบรัฐธรรมนูญ (Liberal Or Constitutional Democracy) ดังนั้น หากใช้ทฤษฎีทางการเมืองแบบตะวันตก เพื่อเป็นมาตรฐานในการวัดความเป็นประชาธิปไตยในยุคของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ก็อาจจะเห็นได้ชัดเจนถึงความล้มเหลวของระบอบประชาธิปไตย แบบเสรีนิยมในยุคดังกล่าวนี้ได้เช่นเดียวกัน

กระบวนการในการกล่อมเกลาคำคิดของเขาวชน นักเรียน และนักศึกษาที่ปรากฏในแบบเรียนนั้น ไม่ได้ทำแค่เพียงการสนับสนุนความมีระเบียบวินัยในสังคมแต่เพียงด้านเดียวเท่านั้น รัฐบาลในยุคดังกล่าวยังได้มีการเพิ่มเติมเนื้อหาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการใช้อำนาจอันไม่จำกัดของนายกรัฐมนตรี เพื่อใช้สนับสนุนการบริหารรัฐกิจด้วยทางหนึ่ง ดังเช่นที่ปรากฏในหนังสือแบบเรียนเรื่อง “หน้าที่พลเมือง” เมื่อปี 2503 ภายใต้อำนาจที่เกี่ยวกับ “อำนาจพิเศษของนายกรัฐมนตรี” ซึ่งได้อธิบายถึงภารกิจและหน้าที่ที่นายกรัฐมนตรีต้องกระทำอย่างเร่งด่วนและจริงจัง ทั้ง 2 ประการดังนี้

“1. หากมีกรณีรีบด่วนไม่อาจเรียกประชุมคณะรัฐมนตรีได้ทันทั่วทั้งที่ นายกรัฐมนตรีอาจสั่งการไปก่อนที่จะปรึกษาหารือ คณะรัฐมนตรีได้”

2. เพื่อประโยชน์ในการระงับ หรือปราบปรามการกระทำอันเป็นการบ่อนทำลายความมั่นคงแห่งราชอาณาจักร หรือราชบัลลังก์ หรือการกระทำอันเป็นการบ่อนทำลายก่อวิน หรือคุกคามความสงบที่เกิดขึ้นภายใน หรือมาจากภายนอกราชอาณาจักร นายกรัฐมนตรีโดยมติคณะรัฐมนตรีมีอำนาจสั่งการ หรือกระทำใดๆ ได้ และให้ถือว่า การสั่งการ หรือการกระทำเช่นนั้นเป็นคำสั่ง และการกระทำที่ชอบด้วยกฎหมาย และเมื่อนายกรัฐมนตรีได้สั่งการ หรือกระทำการใดไปกรณีดังกล่าวแล้ว ให้นายกรัฐมนตรีแจ้งให้สภาทราบ เป็นต้น”¹⁸

¹⁸ สุกกิจ แก้วผสม, หน้าที่พลเมือง สำหรับมัธยมต้น (ม.ศ. 4-5), หน้า 118.

จึงสรุปได้ว่า แบบเรียนนำเสนอว่า ความมีระเบียบวินัยในสังคม กับอำนาจรัฐจำเป็นต้องเป็นของคู่กัน โดยสิทธิเสรีภาพต้องอยู่ในขอบเขตของวินัยเพื่อให้ชาติมั่นคง สะท้อนให้เห็นถึงวาทกรรมทางการเมืองที่ช่วยส่งเสริมภาพลักษณ์ของผู้นำการเมืองที่มีความโน้มเอียงไปในทางเผด็จการ และมีอำนาจเด็ดขาด

นอกจากนี้ เนื่องจากจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ไม่ได้มีพื้นฐานเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เนื้อหาของแบบเรียนในยุคนี้จึงมีส่วนในการให้คำอธิบายเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง 2475 ที่ผิดแผกแตกต่างออกไปจากยุคก่อนๆ ซึ่ง “เคย” เน้นให้เห็นถึงความเสียสละและความตั้งใจดีในการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองของคณะราษฎร ว่าเป็นแค่การกระทำการในสิ่งซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ได้ทรงดำริไว้ก่อนแล้ว ดังเช่น

“พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นกษัตริย์ที่ได้รับการศึกษาอบรมจากประเทศอังกฤษ อันมีการปกครองระบอบกษัตริย์ทรงอำนาจจำกัดภายใต้รัฐธรรมนูญมาแล้ว ทั้งเมื่อคราวทรงประสูติด้วยสายพระเนตร พระองค์ท่านก็ได้เสด็จรักษาพระองค์ ณ ประเทศสหรัฐอเมริกา อันเป็นดินแดนประชาธิปไตยแท้มาตั้งแต่เริ่มตั้งตัวเป็นเอกราช พระองค์ท่านก็ได้ทรงพิจารณาศึกษาระบอบประชาธิปไตยจากประเทศตะวันตกมาแล้วทุกแบบ จึงมีพระราชดำริที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญ เปิดโอกาสให้ประชาราษฎร์ได้รู้เห็นและมีส่วนมีเสียงในการบริหารการปกครองประเทศชาติบ้างตามโอกาสและขอบเขตอันสมควร แต่ด้วยทรงตระหนักพระทัยแล้วว่า ชาวไทยยังไม่ได้รู้เห็นถึงวิธีการรัฐสภาและรัฐบาลตามระบอบประชาธิปไตยมาก่อนเลย หากจะปล่อยให้มีส่วนมีเสียงในการปกครอง ทั้งๆ ที่ยังไม่มีความรู้เลย ก็รังแต่ผู้รู้อันมีจำนวนน้อยจะถือโอกาสเข้าครอบครองและหาผลประโยชน์ในนามของราษฎรได้โดยง่าย พระองค์ท่านจึงมีพระราชปรารภนาที่จะค่อยๆ ผ่อนเพิ่มสิทธิแก่ราษฎรไปพร้อมด้วยการทะนุบำรุงการศึกษาให้มีระดับสูงขึ้นทีละน้อย”¹⁹ หรือ

“เมื่อประเทศขยายตัวขึ้น พระราชนิพนธ์ในการบริหารประเทศก็ย่อมหนักยิ่งขึ้น การที่จะทรงดำเนินการงานใดๆ โดยลำพัง พระองค์ (รัชกาลที่ 7-ผู้เขียน) ไม่สะดวก จึงได้ทรงตั้งสภาขึ้นเพื่อปรึกษาข้อราชการ และเมื่อได้ติดต่อกับชาติตะวันตกมากยิ่งขึ้น ประชาชนก็ยิ่งมีความรู้ความสามารถมากขึ้น จึงได้เปลี่ยนวิธีการปกครองเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตย มีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุด”²⁰ หรือ

¹⁹ม.ร.ว. แสง โสม เกษมศรี, สังคมศึกษาประวัติศาสตร์ไทย ประโยชน์มัธยมศึกษาตอนปลาย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2503), 10.

²⁰สุภกิจ แก้วผสม, หน้าที่พลเมือง สำหรับมัธยมต้น (ม.ศ. 1-2-3) (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2503), หน้า 40.

“แต่ก่อนนี้ ประเทศไทยมีการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ใน พ.ศ. 2475 คณะราษฎรได้เปลี่ยนแปลงการปกครอง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานรัฐธรรมนูญให้เป็นหลักปกครองประเทศ ประเทศไทยจึงได้ชื่อว่า มีการปกครองตามระบอบรัฐธรรมนูญ หรือระบอบประชาธิปไตยแต่นั้นมา...เรื่องการเปลี่ยนแปลงการปกครองนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ได้มีพระราชดำริไว้ก่อนแล้ว ดังจะเห็นได้ว่า พระองค์ได้ทรงเปลี่ยนแปลงระเบียบวิธีการปกครองบ้านเมือง โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกระทรวงต่างๆ ขึ้นบริหารราชการตามหลักสากล...ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ราษฎรไทยยิ่งเพิ่มการมีสิทธิในการปกครองยิ่งขึ้น การศึกษาก็เจริญ กิจกรรมหนังสือพิมพ์ก็แพร่หลาย ประชาชนธรรมดาก็สามารถใช้สิทธิในการแสดงความคิดเห็นของตนได้เต็มที่ นับว่าเป็นก้าวสำคัญในการวางรากฐานการปกครองตามระบอบรัฐธรรมนูญอีกก้าวหนึ่ง”²¹ เป็นต้น

รายละเอียดของแบบเรียนดังกล่าว เป็นตัวอย่างหนึ่งซึ่งสามารถชี้ชัดได้ถึง ความเปลี่ยนแปลงในด้าน “ความรู้สึก” ของการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2475 ที่แต่เดิมเคยมีความรู้สึกใน “แง่ลบ” ต่อ “พวกเจ้า” ด้วยเห็นว่า ระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้นไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนในทางการเมืองได้อย่างเต็มที่ โดยพลิกบทบาทและ “สร้างวาทกรรม” ให้พระมหากษัตริย์ไทยกลายเป็นผู้ที่วางรากฐานทางการเมืองที่เข้มแข็งให้กับระบอบประชาธิปไตย หรือระบอบรัฐธรรมนูญ นับตั้งแต่สมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ดังเช่นที่ได้กล่าวแล้วไว้ว่า ถ้าการบันทึกเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองเกิดหลังจาก พ.ศ. 2475 ไม่นาน เอกสารนั้นจะเก็บทัศนะของกลุ่มผู้ก่อการที่เป็นอริกับระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไว้อย่างชัดเจน ส่วนเอกสารใดที่เขียนขึ้นโดยผู้เกี่ยวข้องหลัง พ.ศ. 2475 มานานมากขึ้น ความรู้สึกเป็นอริกับระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็จะน้อยลงตามไปด้วย เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นระหว่าง พ.ศ. 2475 จนถึงเวลาที่บันทึกมีผลกระทบต่อทัศนคติของผู้บันทึกอย่างมาก แม้ว่าในหลายกรณี ผู้บันทึกเหตุการณ์การปฏิวัติ พ.ศ. 2475 จะเคยร่วมเป็นผู้ก่อการปฏิวัติเองก็ตาม บันทึกต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ล้วนแล้วแต่สอดคล้องกับแนวคิดพื้นฐานในงานวิจัยในหัวเรื่องนี้ทั้งสิ้น เพราะความรู้สึก (Feeling) ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ผันแปรไปตามบริบทของสังคม เช่นเดียวกับแบบเรียนซึ่งดูเหมือนจะมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ในลักษณะที่เป็นการอ้อมอ้อมกันระหว่างผู้นำในระบอบการเมืองแบบเดิม กับผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองมากขึ้นตามยุคสมัย ซึ่งเนื้อหาของแบบเรียนเช่นนี้ย่อมสะท้อนให้เห็นว่า เนื้อหาเชิง

²¹ กระทรวงศึกษาธิการ, แบบเรียนสังคมศึกษา วิชา หน้าที่พลเมือง ชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 ของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, พิมพ์ครั้งที่ 11 (กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2516), หน้า 2, 4, 9.

ประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในแบบเรียนย่อม ถูกสร้าง ให้เปลี่ยนแปลงตามบริบททางสังคม ผู้นำทางการเมือง และระยะเวลาที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละยุคสมัยได้เช่นกัน

นอกจากนี้ เนื้อหาของแบบเรียนในยุคนี้ ยังมีการวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาลชุดต่างๆ ที่ผ่านมา โดยเฉพาะในประเด็นเรื่องรัฐธรรมนูญ และการปกครองด้วยกฎหมาย หรือนิติรัฐ (The Rule of Law) ทั้งๆ ที่ในยุคของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์มีแนวโน้มที่จะใช้บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญการปกครองชั่วคราว เฉพาะอย่างยิ่ง มาตรา 17 ในการปกครองโดยใช้กฎของผู้นำ (The Rule of Man) มากกว่าจะใช้หลักกฎหมาย หรือรัฐธรรมนูญ เพื่อนำมาซึ่งสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของประชาชนอย่างเต็มที่ ทำให้ประเทศไทยไม่สามารถก้าวสู่ระบอบประชาธิปไตยที่มีหลักกฎหมาย และรัฐธรรมนูญเป็นหลักประกันประโยชน์สุขต่างๆ ของประชาชน ได้มากนัก อาทิ

“สำหรับประเทศไทยแต่เดิม ปกครองตามแบบราชาธิปไตย ชนิดที่เรียกว่า สมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินทรงปกครองโดยพระองค์เองไม่มีรัฐธรรมนูญ และได้เปลี่ยนแปลงเป็นการปกครองตามระบอบรัฐธรรมนูญ เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 มีการสร้างรัฐธรรมนูญชั่วคราวขึ้นมาปกครองประเทศ ต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขรัฐธรรมนูญตามความจำเป็นอีกหลายครั้ง นับแต่วาระนั้นเป็นต้นมา เหตุการณ์บ้านเมืองได้ผันแปรไป เป็นเหตุให้ต้องเปลี่ยนแปลงแก้ไข หรือประกาศใช้รัฐธรรมนูญขึ้นใหม่หลายครั้งหลายครา และในบางครั้งก็จำเป็นต้องใช้รัฐธรรมนูญการปกครองประเทศเป็นการชั่วคราว เพื่อรอเวลาที่จะร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรให้แล้วเสร็จทำให้การบริหารประเทศขณะนั้นมิได้เป็นไปตามครรลองแห่งระบอบประชาธิปไตยตามควร”²²

ทั้งนี้ หากพิจารณาถึงเนื้อหาของแบบเรียนหลังจากที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ในปี 2475 ได้ไม่นาน กับเนื้อหาของแบบเรียนที่ปรากฏในยุคของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์แล้ว จะเห็นได้ว่า ความเกลียดชังต่อระบอบการปกครองแบบเดิมนั้นได้ผ่อนคลายไปเป็นอันมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การให้รายละเอียดในแบบเรียนว่า พระมหากษัตริย์ไทยทรงเป็นผู้มีส่วนส่งเสริมให้เกิดการปกครองในระบอบรัฐธรรมนูญ อันมีนัยที่แตกต่างจากที่เคยมีการให้รายละเอียดในแบบเรียนในช่วงปี พ.ศ. 2475 ถึงราวๆ ปี พ.ศ. 2481 ว่า คณะราษฎรจำเป็นต้องสละเลือดเนื้อ ชีวิต และทรัพย์สิน เพื่อให้ได้มาซึ่งระบอบประชาธิปไตย อีกทั้งมีการเปรียบเทียบให้เห็นถึงความล้ำสมัยของระบอบการปกครองแบบเก่าซึ่งไม่อาจสร้างความก้าวหน้าให้แก่บ้านเมืองได้อย่างแท้จริง ณ ช่วงเวลานั้น ซึ่งในยุคของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์นี้ ถือได้ว่า คณะราษฎรได้ถูกลดบทบาทในฐานะผู้นำในการ

²²เอื้อ บุษปะเกษ หงสกุล, หน้าที่พลเมือง ชั้นประถมปีที่ 7 ตามหลักสูตรประโยคประถมศึกษาภาคอน
ปลาย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2503), หน้า 4-6.

ตะวันตกโดยตรง จึงเป็นการง่ายที่บุคคลเหล่านี้จะปรับตัวให้เข้ากันได้ง่ายกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ด้วยเหตุนี้ คณะรัฐประหารของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์จึงมีพื้นฐานทางประวัติศาสตร์เพียงเล็กน้อยในเรื่องความชอบธรรม เมื่อเปรียบเทียบกับบรรดาผู้นำสมัยปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ซึ่งอ้างอำนาจตามระบอบรัฐธรรมนูญและบทบาทของตนในการโค่นระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ การรัฐประหารของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในปี พ.ศ. 2500 ได้อ้างความชอบธรรมขั้นแรกก็เพียงว่า คณะรัฐประหารต้องรับผิดชอบต่อเสียงเรียกร้องของประชาชนว่า ให้เข้ามาแทนรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามที่ฉ้อราษฎร์บังหลวง ดังนั้น คณะรัฐประหารของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์จึงต้องหันไปพึ่งพระบารมีเพื่อการสนับสนุนและเพื่อความชอบธรรม ดังจะเห็นได้จากการประกาศของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ต่อหนังสือพิมพ์และประชาชนว่า ฐานะของตนนั้นชอบธรรมก็เพราะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นชอบด้วย และมีพระราชบรมโองการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี²³ จึงไม่น่าแปลกใจที่เนื้อหาของแบบเรียนในยุคดังกล่าวนี้ จะเน้นหนักไปที่การยกย่องและให้ความสำคัญต่อพระมหากษัตริย์ รวมไปถึงการให้คำอธิบายในเชิงประวัติศาสตร์ไทยแบบใหม่ที่เชื่อว่า การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 นั้นเกิดขึ้นเพราะพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และการวางรากฐานที่ดี ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและการศึกษา นับตั้งแต่มีการปฏิรูปการปกครอง ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทั้งนี้ ส่วนหนึ่งน่าจะจะเป็นไปเพื่อสร้างความชอบธรรมทางการเมือง เพื่อรักษาอำนาจในการปกครองโดยมีกฎหมายเป็นเครื่องมือให้สามารถดำรงอยู่ได้ภายใต้บริบททางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นสำคัญ

กล่าวโดยสรุป เนื้อหาของแบบเรียนที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 และระบอบประชาธิปไตย ที่ปรากฏในช่วงปี พ.ศ. 2503 ถึงราวๆ ปี พ.ศ. 2519 นั้น มีลักษณะเด่นดังต่อไปนี้ ได้แก่

1. มีการให้คำนิยามถึงระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตยซึ่งมีนัยแตกต่างออกไปจากระบอบประชาธิปไตยตามแนวคิดแบบตะวันตก กล่าวคือ มีการเน้นให้ประชาชนยึดหลักการปกครองที่เชื่อฟังผู้นำ จำกัดเสรีภาพ และส่งเสริมความมีระเบียบเรียบร้อยในสังคม มากกว่าที่จะสนับสนุนให้มีการแสดงออกซึ่งความเห็นทางการเมือง หรือมีอิสระในการพูด หรือเขียน ดังเช่นในสังคมตะวันตก

²³ทักษ์ เฉลิมเตียรณ, การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ, หน้า 354.

2. มีการเน้นความสำคัญของ “การเปลี่ยนแปลงบทบัญญัติต่างๆ ในรัฐธรรมนูญ” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความจำเป็นที่ต้องมีการใช้ “ธรรมนูญชั่วคราว 20 มาตรา” ซึ่งมีมาตราที่ 17 เป็นหลักการสำคัญในการบริหารประเทศ อันมีเนื้อหาระบุว่า

“ในระหว่างที่ใช้รัฐธรรมนูญนี้ ในกรณีที่นายกรัฐมนตรีเห็นสมควรเพื่อประโยชน์ในการระงับ หรือปราบปรามการกระทำอันเป็นการบ่อนทำลายความมั่นคงของราชอาณาจักรเพื่อราชบัลลังก์ หรือการกระทำอันเป็นการบ่อนทำลาย ก่อวิน หรือคุกคามความสงบที่เกิดขึ้นภายใน หรือมาจากภายนอกราชอาณาจักร ให้นายกรัฐมนตรีโดยมติของคณะรัฐมนตรีมีอำนาจสั่งการ หรือกระทำการใดๆ และถือว่าคำสั่งหรือการกระทำเช่นนั้นเป็นคำสั่งหรือการกระทำที่ชอบด้วยกฎหมาย”²⁴
3. มีการอ้างถึง “อำนาจ และหน้าที่ของนายกรัฐมนตรี” ในแบบเรียน เรื่องพลเมืองดี โดยเน้นให้เห็นถึงความจำเป็นที่นายกรัฐมนตรีจะต้องมีอำนาจอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด ด้วยการอ้างถึงความจำเป็นในด้านการพัฒนา ภัยคอมมิวนิสต์ และความมั่นคงของรัฐเป็นหลัก การสำคัญในการ โน้มน้าวให้ประชาชนยอมรับและปฏิบัติตามอย่างราบรื่น เรียบร้อย
4. สืบเนื่องมาจากการให้ความสำคัญในด้านความสงบเรียบร้อย และความมั่นคงของประเทศ เนื้อหาของแบบเรียนในยุคนี้ จึงสะท้อนให้เห็นว่า ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยนั้น ต้องอยู่ในขอบเขตของวินัย เพื่อรักษาความมั่นคงของชาติ และผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นหลัก
5. มีการให้ข้อมูลกับประชาชน ในเรื่องการจัดทำรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ด้วยเห็นว่า เป็นหลักประกันว่า รัฐบาลนี้ได้ให้ความสำคัญกับระบอบประชาธิปไตย โดย อ้าง การจัดทำรัฐธรรมนูญที่ถาวร รวมทั้ง เป็นการให้ความหวังต่ออนาคตการเมืองของไทยว่า จะก้าวไปอย่างราบรื่นภายใต้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ซึ่งมีสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ (ส.ส.ร.) ชุดพิเศษเป็นผู้จัดทำรัฐธรรมนูญตามความเห็นชอบของประชาชน ทั้งที่จริงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2511 นี้ใช้ระยะเวลาในการร่างยาวนานถึง 9 ปี 4 เดือน 20 วัน แต่กลับมีอายุบังคับใช้แค่เพียง 3 ปี 4 เดือน 27 วัน ก็ถูก “ฉีกทิ้ง” เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2514 ด้วยการรัฐประหารรัฐบาลของตนเองของจอมพลถนอม กิตติขจร จึงอาจกล่าวอ้างได้ไม่ชัดเจนนักว่า รัฐบาลในยุคนี้ได้ให้

²⁴ศุภกิจ แก้วผสม. หน้าที่พลเมือง สำหรับมัธยมต้น (ม.ศ. 4-5). หน้า 118.

หลักประกันในเรื่องรัฐธรรมนูญที่ถาวรตามหลักประชาธิปไตยโดยแก่ประชาชนอย่างแท้จริง

6. มีลักษณะของการสนับสนุนสถาบันพระมหากษัตริย์ รวมไปถึงการอ้างว่า คณะรัฐประหาร โดยการนำของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์นั้น ได้รับความเห็นชอบจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในด้านการบริหารประเทศ อีกทั้งยังมีการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาทางประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในแบบเรียนที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลง 2475 ด้วยการให้คำอธิบายใหม่ว่า การเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2475 นั้นเกิดขึ้นได้ เพราะพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 รวมทั้งการวางรากฐานทางการศึกษาที่ดีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 หาใช่บทบาทของคณะราษฎรผู้ซึ่งร้องขอรัฐธรรมนูญในระบอบประชาธิปไตยแต่อย่างใด

อย่างไรก็ตาม สาเหตุต่างๆ ที่ทำให้เนื้อหาของแบบเรียนที่เกี่ยวข้องกับระบอบประชาธิปไตย และการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 นั้นเปลี่ยนแปลงไปตามความเห็นของผู้นำ และบริบททางการเมืองนั้น สามารถศึกษาได้ในประเด็นต่อไป เรื่อง การวิเคราะห์ผู้นำทางการเมือง และสื่อการเรียนการสอนที่เอื้อประโยชน์ให้แก่ชนชั้นนำของไทยระหว่าง 2501-2516 ดังต่อไปนี้

วิเคราะห์ผู้นำทางการเมืองในยุคของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และจอมพลถนอม กิตติขจร

ในปี พ.ศ. 2500 เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ได้ก่อการรัฐประหารรัฐบาลภายใต้การนำของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดแล้ว ก็แต่งตั้งให้นายพจน์ สารสินดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเป็นการชั่วคราว ทั้งสิ้น 90 วัน เพื่อจัดให้มีการเลือกตั้งขึ้นใหม่อย่างเป็นทางการภายหลังเหตุการณ์ความไม่โปร่งใสในการเลือกตั้ง เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2500 จนเป็นเหตุให้เกิดการชุมนุมประท้วงร่วมกันระหว่างนิสิต นักศึกษา และประชาชน ทั้งที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและทำเนียบรัฐบาล เหตุการณ์การร่วมชุมนุมอันเนื่องมาจากความไม่พอใจการกระทำผิดทางการเมืองของพรรครัฐบาลดังกล่าวสามารถสะท้อนให้เห็นถึงความก้าวหน้าทางการศึกษา และอุดมการณ์ทางการเมือง ณ ช่วงเวลานั้นได้เป็นอย่างดี ซึ่งน่าจะมีสาเหตุมาจากความตื่นตัวในเชิงการเมืองภายหลังการต่อสู้เชิงอุดมการณ์ระหว่างระบอบประชาธิปไตยกับระบอบคอมมิวนิสต์

รวมทั้งการขยายตัวทางการศึกษา เฉพาะอย่างยิ่งในระดับอุดมศึกษาซึ่งเกิดขึ้นอย่างมากมายในยุคจอมพล ป. พิบูลสงคราม และการเพิ่มโอกาสทางการศึกษาซึ่งมีมากยิ่งขึ้น นับตั้งแต่ก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในปี พ.ศ. 2475

อย่างไรก็ดี เมื่อคณะรัฐประหารได้จัดการเลือกตั้งขึ้นใหม่อีกครั้ง พลโทถนอม กิตติขจรก็ได้รับเกียรติให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีตามประกาศพระบรมราชโองการ ลงวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2501 ก่อนที่จะถูกรัฐประหารทางการเมืองอีกครั้งในวันที่ 20 ตุลาคม โดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ แบบเรียนต่างๆ ที่ปรากฏในปี พ.ศ. 2500-2501 นี้ จึงไม่มีรูปแบบลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปจากยุคของจอมพล ป. พิบูลสงครามมากนัก เนื่องจากมีความผันผวนทางการเมืองอยู่บ่อยครั้ง ทั้งๆ ที่ในขณะนั้น ประชาชนส่วนใหญ่ล้วนแล้วแต่ต้องการแบบเรียนเพื่อใช้ประกอบการเรียนการสอนเป็นจำนวนมาก ดังคำกล่าวของ ม.ล. มานิจ ชุมสาย ใจความว่า

“การแต่งตำราที่คิโนั้นไม่ง่าย จะต้องใช้คนเก่งที่สุดในประเทศซึ่งมีทั้งความรู้ และความชำนาญ...การค้นคว้า และทดลองอีกด้วย ในปี พ.ศ. 2445 ที่กรมตำราที่จัดเรื่องนี้โดยเฉพาะ กรมนี้ต้องยุบเลิกไป ครั้นแล้วงานอันนี้ก็ตกไปอยู่ในมือแผนกเล็กๆ ในกรมสามัญศึกษา มีคนทำงานอยู่เพียง 3-4 คนซึ่งจะต้องดูแลตำราของเด็กเกือบ 3 ล้านคน ในปัจจุบัน (พ.ศ. 2498- ผู้เขียน) บ้านเมืองได้มีความสนใจในเรื่องตำรายิ่งขึ้น นักแต่งส่วนตัวหลายคนได้มีชื่อเด่นขึ้น และบริษัทการพิมพ์เอกชนก็ได้กำไรมากมายในการพิมพ์ตำราอันต้องการยิ่งจำหน่ายแก่เด็ก...ในขณะที่รัฐบาลยังไม่ได้จัดประการใดในเรื่องนี้...เท่าที่ดูท้องตลาด ปรากฏว่ามีแบบเรียนไม่ต่ำกว่า 200 อย่างซึ่งไม่ได้รับการอนุมัติค้าขายกันทั่วไป ในขณะเดียวกัน รัฐบาลเองก็พยายามที่จะแต่งแบบเรียนที่ดียิ่งขึ้นสำหรับให้เด็กใช้ แต่ก็ไม่สำเร็จเพราะขาดตัวบุคคลอยู่ หรือมีละนั้นก็มีการควบคุมเข้มงวดมากทำให้ผู้แต่งท้อใจไม่กล้านำเสนอด้วยความถือตัวว่าตนมีความรู้...แม้กระทั่งกระทรวงมีนโยบายควบคุมแบบเรียนมิให้ใช้แบบเรียนที่กระทรวงยังไม่ได้อนุญาต แต่โรงเรียนไม่มีตำราอใช้ไม่ไหว เลยต่างก็ใช้แบบเรียนท้องตลาด ทั้งๆ ที่กระทรวงยังมีได้อนุญาต เพราะหาอะไรใช้ไม่ได้”²⁵

ข้อเท็จจริงดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นถึงความตื่นตัวทางการศึกษา และความเข้มงวดของรัฐบาลในการจัดการเนื้อหาทางการศึกษาในยุคของจอมพล ป. พิบูลสงครามอยู่ไม่น้อย ทั้งนี้ เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ได้เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในปี พ.ศ. 2502 รัฐบาลก็มีนโยบายที่แสดงถึงเจตนารมณ์ในการควบคุมสื่อประเภทแบบเรียนเช่นเดียวกัน ดังจะเห็นได้จากการยกเลิกแบบเรียนที่เคยมีการใช้ประกอบการเรียนการสอนในยุคของจอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยใช้

²⁵ ม.ล. มานิจ ชุมสาย, ประวัติศาสตร์ศึกษาระดับมัธยมศึกษาในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: กองการประชาสัมพันธ์ต่างประเทศ กระทรวงศึกษาธิการ, 2498), หน้า 111-112.

แบบเรียนที่แต่งขึ้นใหม่ภายหลังปี พ.ศ. 2502 ซึ่งมีเนื้อหาแตกต่างออกไปจากเดิมในหลายประการ ดังเช่น การเน้นให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจความจำเป็นในการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาและรูปแบบของ รัฐธรรมนูญในยุคต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การนำรัฐธรรมนูญ มาตราที่ 17 มาใช้เพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยในบ้านเมือง การใช้อำนาจพิเศษของนายกรัฐมนตรี การปลูกฝังให้ประชาชนและเยาวชนไทยเข้าใจในหน้าที่ของตน เป็นต้นว่า การเสียภาษีให้รัฐ หรือการให้ความร่วมมือต่อราชการไทยในมิติต่างๆ รวมทั้งการยกย่องพระปรีชาสามารถขององค์พระมหากษัตริย์ไทยที่ทรงมีพระเนตรอันกว้างไกลในการพระราชทานรัฐธรรมนูญและระบอบประชาธิปไตยให้แก่ราษฎรชาวสยาม เมื่อปี พ.ศ. 2475 เป็นต้น

ทั้งนี้ หากพิจารณาอย่างรอบด้านจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์นั้น ต้องการเปลี่ยนแปลงแนวความคิดในเรื่อง “การให้ความหมายเกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตย” เสียใหม่ โดยเน้นให้เกิดอุดมการณ์ “ประชาธิปไตยแบบไทยๆ” ที่มีความหมายซึ่งแตกต่างไปจากค่านิยมแบบตะวันตก อันเป็นสิ่งที่นักวิชาการส่วนใหญ่ให้ความเห็นว่า เป็นเพราะจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ไม่ได้รับการศึกษาจากตะวันตก รวมทั้งไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เช่นเดียวกับผู้นำทางการเมืองในยุคที่ผ่านมา ไม่ว่าจะเป็นพระยาพหลพลพยุหเสนา นายปรีดี พนมยงค์ หรือจอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงไม่มีอุดมการณ์ทางการเมืองแบบประชาธิปไตยแบบเสรีนิยมที่เข้มข้นมากนัก และแม้ว่าโดยทั่วไป จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์จะให้ความสำคัญกับ “รัฐธรรมนูญ” แต่ก็ก็เป็นเพียงแต่การให้นำหนักกับการใช้รัฐธรรมนูญที่สร้างประโยชน์และอำนาจให้แก่ตนเอง มากกว่าที่ให้ความสำคัญกับการปกครองตนเองของประชาชนในระบอบประชาธิปไตย ดังเช่นที่คณะราษฎรได้ตั้งปณิธานเอาไว้ เมื่อครั้งทำการยึดอำนาจการปกครองในปี 2475

จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ได้ใช้รัฐธรรมนูญ 20 มาตรา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมาตราที่ 17 เพื่อใช้เป็นหลักการในการปกครองประเทศ ภายใต้ความหวาดกลัวต่อภัยคอมมิวนิสต์ และเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยในสังคม ดังคำปราศรัยในวันครบรอบปีแห่งการปฏิวัติ ใจความสำคัญตอนหนึ่งว่า

“ในช่วงเวลาอันสั้นเพียง 1 ปีนี้ เราได้สร้างเสริมป้อมปราการอันมั่นคงสำหรับการป้องกันภัยคอมมิวนิสต์ องค์พระมหากษัตริย์ได้ทรงรับการเชิดชูบูชาและทรงบำเพ็ญทศพิธราชธรรม ได้สะดวกกว่าเมื่อก่อนการปฏิวัติ เรื่องหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ เรื่องลบหลู่ฐานะอันเป็นที่เคารพสักการะขององค์พระมหากษัตริย์จะไม่สามารถมีขึ้นในระยะปฏิวัตินี้ เมื่อมาตราที่ 17 แห่งรัฐธรรมนูญ การปกครองราชอาณาจักรยังมีอยู่ กำลังป้องกันภัยคอมมิวนิสต์ ทั้งในด้านวัตถุและในด้านจิตใจ เข้มแข็งยิ่งขึ้น อย่างน้อยพวกตัวการตัวแทน หรือผู้ที่โน้มเอียงไปในทางคอมมิวนิสต์ก็ไม่กล้าแสดง

คน ใช้หนังสือพิมพ์ หรือชุมนุมชนเป็นสนามโฆษณา มิตรประเทศทั้งหลายก็เข้าใจเรา และเป็นทางที่เราจะสามารถพัฒนาประเทศชาติได้มากยิ่งขึ้น”²⁶

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า แบบเรียนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับระบอบประชาธิปไตยในยุคดังกล่าวนี้ จะมุ่งเน้นในการให้ความหมายของประชาธิปไตยว่า “เป็นระบอบที่อยู่ตรงข้ามกับระบอบคอมมิวนิสต์” ในขณะที่ลดความสนใจในเรื่อง สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค โดยอ้างความสงบสุขของประชาชนส่วนใหญ่ไปพร้อมๆ กับการปกป้องระบอบการปกครองแบบรัฐธรรมนูญ ซึ่งมีนัยของการใช้หลักกฎหมาย (Rule of Law) เป็นเครื่องมือทางการเมือง และเป็นบทลงโทษแก่ผู้ที่มีความเห็นขัดแย้งต่อระบอบการปกครองที่รัฐบาลปรารถนา ดังเช่นที่กล่าวไว้ในงานวันเด็กแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2502 ว่า

“งานปฏิวัติมุ่งหมายจะเปลี่ยนแปลงแก้ไขเรื่องที่ไม่ดี ส่วนเรื่องดีนั้นจะต้องรักษาไว้ เช่น การเชิดชูองค์พระมหากษัตริย์ เป็นที่เคารพสักการะของชาวไทย การดำรงรักษาไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาและปฏิบัติตามคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า การกตัญญูรู้คุณของบรรพบุรุษ การเคารพบิดามารดา การเชื่อฟังคำสั่งสอนของครูอาจารย์ การรักษาระเบียบวินัยอันดีในบ้าน ในโรงเรียน เรื่องเหล่านี้ไม่ได้เปลี่ยน ต้องผดุงรักษาไว้ งานปฏิวัติไม่ได้มุ่งหมายจะเปลี่ยนไปในทางร้าย เช่น การอวดคือถือดี ไม่ยำเกรงผู้ใหญ่ ไม่รู้คุณบิดามารดา ไม่เชื่อฟังครูบาอาจารย์ นั่นเป็นระบอบอันตราย ระบอบแห่งความเสื่อมเสีย ระบอบอันเลวร้าย เรียกกันว่า คอมมิวนิสต์ ซึ่งเรากำลังขจัดกวาดล้างให้หมดสิ้นไปจากบ้านเมืองของเรา ขอให้เด็กทั้งหลายอย่าได้หลงเชื่อระบอบเหล่านั้น”²⁷

ในแง่นี้ การปกครองในช่วงที่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์เป็นผู้นำในการบริหารประเทศจึงเรียกได้ยากกว่าเป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตย เพราะมีลักษณะโน้มเอียงไปในทางเผด็จการซึ่งนักวิชาการส่วนใหญ่ให้ความเห็นว่า เป็นการปกครองแบบฟอซุนอุปถัมภ์ หรือการปกครองแบบฟอปกครองลูกเสียมากกว่า

ด้วยเหตุนี้ เนื้อหาของแบบเรียนในเชิงวาทกรรมที่เกี่ยวข้องกับระบอบประชาธิปไตยแบบเสรีนิยมจึงไม่ปรากฏชัดเจนมากนักในยุคดังกล่าว เนื่องจากนโยบายของรัฐบาลภายใต้การนำของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อสิทธิ เสรีภาพ และความภราดรภาพแก่ประชาชน

²⁶สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ประมวลสุนทรพจน์ ของ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี, หน้า

126.

²⁷เรื่องเดียวกัน, หน้า 97-98.

ในรัฐแต่อย่างใด ในทางกลับกัน นโยบายของรัฐส่วนใหญ่ในยุคนี้กลับมุ่งเน้นไปทางด้านการป้องกันภัยจากคอมมิวนิสต์ การรักษาระเบียบของสังคม และการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในรุ่นหน้าทัดเทียมอารยประเทศ ดังจะเห็นได้จากคำปราศรัยในการเปิดประชุมสามัญครุสภา ประจำปี 2502 ใจความสำคัญตอนหนึ่งว่า

“...ในวันเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ 27 ปีมาแล้วนั้น คณะเปลี่ยนแปลงก็ได้ประกาศว่า จุดประสงค์อันสำคัญที่จะบำรุง คือ การศึกษา รัฐบาลต่อมาก็ได้ข้มักเขม่นในเรื่องการให้การศึกษาแก่ประชาชน เวลาล่วงมาถึง 27 ปี การศึกษาของเราก็กังไม่ก้าวหน้าไม่สมความต้องการของชาติ ข้าพเจ้าพยายามคิดว่า เราทำอะไรผิดพลาด หรือบกพร่องไปอย่างไร ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ความผิดพลาดบกพร่องอย่างหนึ่งของเราในกาลที่ล่วงแล้วมา คือ เราไม่เคยมีแผนการเศรษฐกิจ เมื่อเราไม่รู้อาจจะจัดการเศรษฐกิจของเราไปในรูปแบบใด ให้เป็นขั้นตอนอย่างไร ทางด้านการศึกษาที่ไม่สามารถจะวางแผนการศึกษาให้สอดคล้องกลมกลืนกับเศรษฐกิจ การบำรุงการศึกษากับการบำรุงเศรษฐกิจต่างฝ่ายต่างทำ โดยไม่เคยนัดหมายหรือปรึกษาหารือกันว่าจะทำอย่างไร ประกอบทั้งการอบรมให้ประชาชนของเรามีวินัย มีคุณธรรมไม่เพียงพอ เราจึงต้องประสบความยากลำบากอยู่จนกระทั่งเวลานี้ ข้าพเจ้าเชื่อว่าท่านทั้งหลายคงจะเห็นพ้องกับข้าพเจ้า

ด้วยความคิดดังกล่าวข้างต้นนี้ ข้าพเจ้าจึงได้бакันที่จะสร้างแผนการเศรษฐกิจ ทั้งในระยะสั้นและระยะยาวให้รู้แน่ว่าเราจำทำอย่างไรบ้างในทางเศรษฐกิจ แล้วทางการศึกษาจะได้วางแผนให้การศึกษาแก่พลเมืองให้สอดคล้องต้องกัน เพื่อให้รู้แน่ว่า เราจะทำอะไรบ้างทางเศรษฐกิจ แล้วทางการศึกษาจะได้วางแผนให้การศึกษาแก่พลเมืองให้สอดคล้องต้องกัน เพื่อให้คนของเรามีสมรรถภาพที่จะรับภาระการตามแผนการเศรษฐกิจ เมื่อเราทำงานนี้ได้ด้วยความกลมกลืนกันอย่างนี้ ข้าพเจ้าเชื่อว่า ในเวลาอีก 5 ปี 6 ปี เราจะแก้ปัญหาเรื่องการขาดแคลนคนลงได้เป็นอันมาก นี่คือความในใจที่ข้าพเจ้าต้องการจะเผยแพร่แก่ท่านทั้งหลายในวันนี้”²⁸

พิจารณาจากคำปราศรัยดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้อย่างชัดเจนถึงวัตถุประสงค์ทางการศึกษาที่เปลี่ยนแปลงไปในระหว่างช่วงปี พ.ศ. 2475 ถึงราวๆ ปี พ.ศ. 2500 หรือ “ยุคอันเป็นที่สิ้นสุดของกลุ่มสมาชิกผู้ก่อการ 2475 และคณะราษฎร” กับยุคของฝ่ายเผด็จการทางการเมืองที่เริ่มต้นอย่างชัดเจนมากขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2500 ถึงปี พ.ศ. 2519 ซึ่งเรียกได้ว่า “เป็นยุคของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จอมพลถนอม กิตติขจร และจอมพลประภาส จารุเสถียร” นั่นก็คือ การวางแผนนโยบายทางการศึกษาที่มีนัยยะแตกต่างกันระหว่างยุคสมัย เพราะในขณะที่รัฐบาลช่วงยุคหลังจากที่มีการ

²⁸สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ประมวลสุนทรพจน์ ของ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี, หน้า

เปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ถึงยุคของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เน้นให้ “การศึกษาที่ดีเป็นพื้นฐานที่จะช่วงสร้างสรรค์ให้เกิดการปกครองที่ดี หรือการเมืองที่ดี” ในยุคของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์กลับเน้นให้ “การศึกษาที่ดีเป็นพื้นฐานที่ดีทางเศรษฐกิจ” ไม่ใช่ตัวแปรสำคัญทางการเมืองอีกต่อไป ซึ่งอาจวิเคราะห์ได้ว่า

ประการแรก รัฐบาลภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มผู้นำที่มีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และเป็นส่วนหนึ่งของคณะราษฎรนั้นเป็นผู้ที่สนใจการเมืองและปรัชญาในการปกครองเป็นอันมาก เนื่องจากผู้นำส่วนใหญ่ในยุคนี้ล้วนได้รับการศึกษามาจากต่างประเทศซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ทั่วโลกมีการตื่นตัวทางการเมือง เช่นที่มีการปฏิวัติการปกครองในประเทศจีนเปลี่ยนแปลงประเทศเป็นแบบสาธารณรัฐได้เป็นผลสำเร็จ หรือการที่สมเด็จพระจักรพรรดิเมจิแห่งประเทศญี่ปุ่นพระราชทานรัฐธรรมนูญให้เป็นหลักในการปกครองประเทศ เป็นต้น จึงเป็นเหตุให้นโยบายส่วนใหญ่ของรัฐในยุคดังกล่าวนี้โน้มเอียงไปในด้านการปูพื้นฐานในระบอบประชาธิปไตย โดยเฉพาะแบบรัฐธรรมนูญนิยมและเสรีนิยมให้ประชาชน มากกว่าจะเน้นการศึกษาเพื่อการประกอบอาชีพ ดังเช่นที่มีอยู่โดยทั่วไปในสังคมในฐานะที่เป็นการศึกษาภายในครอบครัว เช่น การจักสาน การหล่อพระพุทธรูป หรือการทอผ้าที่มีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง

ในขณะที่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งเป็นผู้นำที่ได้รับการศึกษาภายในประเทศ เฉพาะอย่างยิ่งในโรงเรียนเตรียมทหาร ซึ่งเน้นความมีระเบียบวินัย และความจงรักภักดีในสถาบันพระมหากษัตริย์ จึงสะท้อนภาพนโยบายของรัฐที่เน้นไปในทางการรักษาระเบียบวินัยในสังคม และความจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์เช่นเดียวกัน ดังนั้นนโยบายทางการศึกษาในยุคนี้จึงมุ่งเน้นที่จะปลูกฝังให้เยาวชนปฏิบัติตามกฎระเบียบ มีวินัย และใฝ่คุณธรรม มากกว่าจะเน้นให้เกิดความรู้ความเข้าใจในทางการปกครองแบบเสรีนิยม ซึ่งอาจจะเป็นอันตรายต่อความสงบและความมั่นคงของประเทศได้ และด้วยเหตุที่รัฐบาลต้องการที่จะแยกแยะ “ฝ่ายคอมมิวนิสต์” ออกจาก “ประชาชนโดยทั่วไป” กิจกรรมต่างๆ ทางการเมืองที่ควรจะเป็นไปตามระบอบประชาธิปไตย เช่น การแสดงความคิดเห็นทางการเมือง จึงต้องหยุดชะงักกันไปโดยเด็ดขาด

ประการที่สอง การเมืองในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองทางการเมืองในปี 2475 นั้นยังไม่มีเสถียรภาพเท่าใดนัก อีกทั้งประชาชนส่วนใหญ่ยังไม่มีความรู้และความเข้าใจในระบอบการปกครองแบบรัฐธรรมนูญนิยมและระบอบประชาธิปไตย รัฐบาลภายใต้การบริหารของคณะราษฎรจึงจำต้องวางแผนให้ระบบการศึกษานั้นเป็นตัวแปรสำคัญที่จะสร้างความมั่นคงให้กับระบอบการเมืองแบบใหม่นี้ได้ โดยกำหนดให้รัฐต้องเผยแพร่เนื้อหาทางการเมืองและการปกครอง เพื่อที่จะ

ได้มีการจัดการเลือกตั้งตามวิถีทางแบบประชาธิปไตยได้ภายใน 10 ปี ตามที่ได้ระบุไว้ในนโยบายของรัฐในปี พ.ศ. 2475

ในอีกด้านหนึ่ง เมื่อการศึกษาของประชาชนได้ขยายตัวมากยิ่งขึ้น รัฐบาลก็ต้องประสบกับปัญหาในด้านเสถียรภาพมากยิ่งขึ้นเป็นลำดับ ดังจะเห็นได้จากการประท้วงการเลือกตั้งในวันที่ 2 ตุลาคม พ.ศ. 2599 ซึ่งนิสิต นักศึกษา และประชาชนได้ร่วมกันคัดค้านการเลือกตั้งที่ทุจริตของพรรคมนังคศิลา จนเป็นเหตุให้รัฐบาลไม่อาจปฏิเสธต่อการเรียกร้องของประชาชนได้ จำต้องจัดให้มีการเลือกตั้งใหม่ขึ้นอีกครั้ง และท้ายที่สุดจอมพล ป. พิบูลสงครามก็ต้องประสบชะตากรรมทางการเมืองจนไม่สามารถกลับเข้าประเทศได้อีกจนถึงสิ้นอายุขัย ภายใต้การรัฐประหารของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์นี้เอง

จากเหตุการณ์ดังกล่าว สะท้อนให้เห็นได้อย่างชัดเจนถึงอำนาจของ “ประชาชน” และระดับความตื่นตัวทางการเมืองอันเนื่องมาจากการปลุกฝังทางการศึกษาที่ผ่านมาในยุคก่อนๆ เพราะในขณะที่ประชาชน “ไม่ให้ความชอบธรรม” ต่อรัฐบาลภายใต้การนำของจอมพล ป. พิบูลสงคราม หรือแม้กระทั่งรัฐบาลของจอมพลถนอม กิตติขจร และจอมพลประภาส จารุเสถียร แต่กลับ “ให้การยอมรับ” ต่อรัฐบาลภายใต้การนำของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทั้งๆ ที่รัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์เองนั้นก็ไม่ได้มีความเป็นประชาธิปไตยแต่อย่างใด และถึงแม้ว่าในยุคดังกล่าวจะเรียกไม่ได้ว่าเป็นยุคประชาธิปไตย แต่ก็ทำให้เราได้เห็นถึงพลังของประชาชนที่เริ่มก่อตัวเพิ่มมากขึ้นจากการพัฒนาทางด้านการศึกษา และสภาวะการณ์ทางสังคม หรือบริบททางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป

ดังนั้น ในยุคของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์จึงเน้นนโยบายของรัฐไปในทางเศรษฐกิจได้อย่างเต็มที่ เนื่องมาจากการยอมรับของประชาชนซึ่งทำให้รัฐบาลชุดนี้มีเสถียรภาพทางการเมืองที่ค่อนข้างสูง ผนวกกับรัฐบาลนั้นต้องการที่จะปรับปรุงสภาพทางเศรษฐกิจของประเทศให้สอดคล้องต่อการช่วยเหลือของสหรัฐอเมริกาที่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของพันธมิตรทางเศรษฐกิจ ดังที่จอมพลสฤษดิ์ได้กล่าวยกย่องสรรเสริญสหรัฐอเมริกาว่าเป็นมิตรแท้ เมื่อวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2505²⁹ ด้วยเหตุนี้ นโยบายทางด้านการศึกษาของรัฐในยุคดังกล่าวจึงแตกต่างออกไปจากยุคก่อนๆ ที่เคยมีการเน้นให้เนื้อหาทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยเพื่อเป็นวัตถุประสงค์หลักในการให้ความรู้ มาเป็นการให้การศึกษาเพื่อ “ป้อนกำลังคน” เข้าสู่ภาคธุรกิจ เพื่อตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงบริบททางเศรษฐกิจในระดับสากล

กล่าวโดยสรุป การให้ความหมายทางการเมืองเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 และระบอบประชาธิปไตยที่ปรากฏในแบบเรียน ระหว่างปี 2500-2516 จึงมีลักษณะที่แตกต่าง

²⁹ ทักษ์ เฉลิมเตียรณ, การเมืองระบบพหุชนูปถัมภ์แบบเผด็จการ, หน้า 290.

ออกไปจากที่เคยปรากฏในยุคก่อนๆ ด้วยเหตุที่นโยบายของรัฐได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากภายใต้บริบททางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์เป็นผู้นำทางการเมืองที่มีพื้นฐาน หรือภูมิหลังทางการเมืองที่ผิดแผกแตกต่างจากผู้นำทางการเมืองอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นพระยาพหลพลพยุหเสนา นายปรีดี พนมยงค์ หรือแม้กระทั่งจอมพล ป. พิบูลสงครามซึ่งผูกพันกับการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 อย่างแนบแน่นในฐานะผู้มีส่วนร่วมในการก่อการทางการเมือง ขณะที่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์นั้น ไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2475 แต่อย่างใด เนื้อหาของแบบเรียนในยุคนี้จึงไม่ได้เน้นที่จะให้ความสำคัญต่อหลักการทั้ง 6 ประการของคณะราษฎร หรือสนับสนุนว่า การเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2475 นั้นเป็นไปด้วยความเสียสละของคณะราษฎร เช่นที่เคยมีการอธิบายในแบบเรียนในยุคที่ผ่านมา ดังนั้น เราจึงอาจสรุปได้ในบทที่ 7 นี้ว่า “เนื้อหาของแบบเรียนที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในปี พ.ศ. 2475 และระบอบประชาธิปไตยส่วนใหญ่ล้วนผันแปรไปตามความสนใจของผู้นำทางการเมือง นโยบายของรัฐ และบริบททางการเมือง” ซึ่งสามารถสนับสนุนตามคำกล่าวของใจ อึ้งภากรณ์ ที่ว่า

“ประวัติศาสตร์ทุกยุคทุกสมัยไม่ใช่แค่เรื่องของข้อมูลที่นักประวัติศาสตร์ทั้งหลายเก็บมาเพื่อถ่ายทอดให้เราได้รับรู้เท่านั้น แต่ประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมือทางการเมืองของฝ่ายต่างๆ ในปัจจุบันที่หวังเสนอแนวความคิดในเรื่องที่เกิดขึ้นในอดีต เพื่อสนับสนุนแนวคิดของตน ในสมัยนี้ ไม่มีตำราเรียนในโรงเรียนเล่มใดที่ไม่ลำเอียงไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่งเพื่อสนับสนุนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง”¹⁰

ได้อย่างเป็นรูปธรรมนั่นเอง

¹⁰ใจ อึ้งภากรณ์ และคณะ, การเมืองไทยในทัศนะถักทิมาร์คซ์ (กรุงเทพฯ: ชมรมหนังสือประชาธิปไตยแรงงาน, 2540), หน้า 37.